

Sociaal doolhof

De overheid zou er goed aan doen, via een enquête na te gaan hoeveel burgers enig inzicht hebben in de sector der sociale voorzieningen. Ik ben bang dat het resultaat bedroevend zal zijn. Ditmaal niet omdat velen met weinig enthousiasme het gebeuren gadeslaan dat niet in *Story*, *Panorama* of *Libelle* wordt beschreven, maar omdat de sociale sector zelfs voor deskundigen een doolhof dreigt te worden. Zo zijn er binnen de Nederlandse economie drie sectoren waarover slechts weinigen een zinnig woord kunnen zeggen: landbouw, woningbouw en, zoals gezegd, sociale voorzieningen. Dat is het gevolg van het feit dat die sectoren zo zijn georganiseerd dat werkelijk met alles rekening wordt gehouden om te voorkomen dat ook maar één burger enig nadeel zal onderkennen.

Al met al is er echter wel een complex opgebouwd dat oncontroleerbaar wordt. Wat betreft de sociale sector bestaan er diverse wetten die door diverse instanties worden uitgevoerd en door diverse instanties gecontroleerd. Iedere maand verschijnen bijv. op mijn bureau de vergaderstukken van de Ziekenfondsraad. Ik heb medelijden met de mensen die zich op korte termijn door deze omvangrijke stukken heen moeten worstelen. Als de overige instanties ook zo te werk gaan, voorspel ik dat er de komende maanden nog vele meevallers van miljarden zullen worden ontdekt, die spoedig daarna op rekenfouten, of beter, op verschillen in interpretatie blijken te berusten.

Het bovenstaande bevat niets nieuws. Velen schreven het vóór mij in andere bewoordingen. Toch is het zinvol dit nog vele malen te herhalen omdat de sociale-premiedruk ruim 20% van het nationale inkomen bedraagt. Het wordt hoog tijd dat die 20% (of ruim f. 40 mrd.) op een effectievere wijze dan thans wordt beheerd. Reeds in 1947 hadden politieke partijen in hun verkiezingsprogramma's staan dat de sociale voorzieningen vereenvoudigd moesten worden. Het tegendeel gebeurde echter, ondanks het feit dat oud-minister Veldkamp al jaren in zijn eentje de regeringsopdracht uitvoert om tot een eenvoudiger stelsel te komen en ondanks particuliere pogingen van bijv. Halberstadt (incorporeren in het belastingstelsel) en Douben (uitgaan van een andere premiegrondslag).

Dat we er met vereenvoudigingen niet zijn, bewijst een onlangs verschenen rapport van de Externe Commissie van Deskundigen, die op 18 oktober 1974 door de SER werd ingesteld om de regering te adviseren over maatregelen die kunnen bijdragen tot een betere beheersing van de kostenontwikkeling in de sociale verzekering 1). De SER splitste de opdracht in tweeën: 1. „een onderzoek . . . over de technische aspecten van verbetering van de kwantitatieve en kwalitatieve informatiestromen ten behoeve van een verantwoorde vaststelling van prognose en premie . . . ”; 2. „een onderzoek . . . over de mogelijkheid . . . van een bundeling van de bij de verschillende sociale verzekerings-

fondsen voorkomende reserves”. Het genoemde rapport beschrijft het eerste deel van het onderzoek.

Vanwege het gebrek aan ruimte en om te voorkomen dat ik in het sociale doolhof verdwaal, zal ik slechts een enkel aspect uit het rapport lichten. De commissie zet duidelijk uiteen dat de berekening van de sociale premies — vooral die op lange termijn — met vele onzekerheden omringd is; en het lijkt zo eenvoudig. Immers, de premie — de commissie noemt haar de calculatiepremie omdat de regering t.b.v. de sociaal-economische politiek een andere premie kan vaststellen — is gelijk aan de verhouding tussen het produkt van het aantal uitkeringsgerechtigden en de gemiddelde uitkering, en het produkt van het aantal premieplichtige manjaren en de gemiddelde premiegrondslag. Geen mens kan echter met 100% nauwkeurigheid de waarden van die vier grootheden voorspellen. De onnauwkeurigheid wordt niet alleen veroorzaakt omdat bijv. het aantal zieken moet worden voorspeld, maar ook omdat zowel de premiegrondslag als de uitkeringen afhankelijk zijn van het verloop der inkomens. Over dat verloop maakt het CPB op basis van veelal verouderde CBS-gegevens berekeningen. Het doet dat echter niet officieel: het CPB draagt dus geen verantwoordelijkheid voor de calculatiepremies. Echter niet alle berekeningen zijn afkomstig van het CPB, de premies ZW en WW worden door de bedrijfsverenigingen gecalculeerd zonder gebruik van de CPB-ramingen.

Een ander probleem betreft de tijdstippen waarop de premies worden vastgesteld. Thans worden de feitelijke premies pas aan het eind van het jaar, de WW-premie zelfs eind december, vastgesteld. Bij de opstelling van de miljoenennota kan daarmee dan nauwelijks rekening worden gehouden. De calculatiepremies zouden daarom uiterlijk 1 juli beschikbaar moeten zijn (thans in de periode augustus - oktober). Voordat die premies feitelijk worden, moet het fondsbestuur ze nog officieel vaststellen (bestuurspremie) en moeten ze voor advies naar de Sociale Verzekeringsraad. Het ondoeltreffende verschijnsel doet zich daarbij voor dat die premies slechts uitgaan van wat wettelijk vastligt (beleidsvoornemens zijn er niet in verwerkt), en dat de SVR steeds conform de bestuurspremie adviseert.

De commissie doet een aantal voorstellen om de bovenstaande problemen zo goed mogelijk op te lossen. Ik vraag mij af of ze afdoende zullen zijn. De regering zou er goed aan doen op korte termijn het gehele bouwwerk der sociale voorzieningen te renoveren en niet door een onderzoek als het hier besproken of door een eeuwigdurende opdracht als die aan Veldkamp.

L. Hoffman

1) *Informatiestromen en reservevorming in de sociale verzekering*, deel 1, Amsterdam, april 1976.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Sociaal doelhof	877
Column Welzijnswerk en doelmatigheid, door Prof. Dr. A. Peper	879
<i>Prof. Dr. J. Pen en Prof. Dr. J. Tinbergen:</i> Hoeveel bedraagt de inkomensegalisatie sinds 1938?	880
<i>M. J. Baudet en Drs. G. J. Wijers:</i> De economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland. Oude en nieuwe berekeningen	885
<i>Prof. Dr. W. J. van de Woestijne:</i> Paradoxen van monopolie en elasticiteit	889
<i>Mr. P. G. Meyer Viol:</i> Raakvlakken tussen universiteit en bedrijfsleven in de regio Limburg	891
Maatschappijspiegel Kritiek op uitzendbureaus, door Drs. H. J. van de Braak	896
Boekennieuws	898

Economen die ESB lezen, mogen zich economist noemen.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerker: L. van der Geest.*

*Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

*Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

*Abonnementsprijs: f. 119,60 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 78,-
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).*

*Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/ giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.*

*Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,-
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.*

Advertentieverkoop:

*Roelants/EPR
Postbus 7021
Den Haag
Telefoon (070) 23 41 03
Telex 33101.*

*Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut*

*Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.*

Onderzoekafdelingen:

*Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek:
Transport-Economisch Onderzoek*

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Welzijnswerk en doelmatigheid

Er is de laatste maanden nogal wat geschreven over de z.g. nieuwe vrijgestelden (NV). Het weekblad de *Haagse Post* zette deze schrijverij in met een uitvoerig artikel over dit onderwerp van de hand van Herman Vuijsje. Daarin signaleerde hij het bestaan van een soort „kaste” van mensen, die — in het algemeen goed gesalarieerd — in hun werktijd over vrij veel mogelijkheden beschikken om deze naar eigen inzicht in te richten. Deze NV zijn vooral te vinden in het welzijnswerk, in instellingen voor hoger onderwijs en in de journalistiek. Zij zijn het die — over veel vrije tijd beschikkend — door acties, artikelen, spreekbeurten het gezicht bepalen van politieke partijen ter linkerzijde, de feitelijke macht uitoefenen in instellingen voor welzijnswerk en in universitaire organen van zich laten horen. Zij kunnen dit doen omdat zij niet zijn gebonden aan de strakke regels van het productieproces in engere zin. Zij verrichten werkzaamheden waarvan de resultaten veelal moeilijk op korte termijn zijn vast te stellen. Bij de NV zijn velen die in de gelukkige omstandigheid verkeren dat hun werk tevens hun hobby is. De ondertoon van het belangrijke artikel van Vuijsje was dat er waarschijnlijk ook velen zijn die van hun hobby hun werk hebben gemaakt. Zij houden zich met allerlei zaken bezig die strikt genomen weinig met hun eigenlijke werk te maken hebben, tenzij je het weinig „werkbare” standpunt kiest dat alles met alles samenhangt.

Zou staatssecretaris Klein dan toch gelijk hebben wanneer hij — getuige zijn beleid — stelt dat aan universiteiten doelmatiger/zuiniger met de middelen moet en kan worden omgesprongen? Dat universiteiten wel enige financiële veren kunnen laten, omdat zij lange tijd een voorkeursbehandeling hebben gehad? Zou ook staatssecretaris Meijer van CRM geen gelijk hebben wanneer hij er op hamert dat in het welzijnswerk doelmatiger kan worden gewerkt?

Ik geloof dat het — los van de huidige financiële problemen bij de rijksoverheid — van groot belang is dat in beide genoemde sectoren in brede kring serieus op de vraag van de doelmatig-

heid wordt ingegaan. Niet eens zozeer omdat de vraagstelling „van bovenaf” wordt opgelegd, maar vooral omdat een bezinning op de doelstellingen — én de doelgerichtheid van de middelen om deze te bereiken — noodzakelijk is om vast te kunnen stellen „waar je staat”. Dan pas kan een zinnige discussie worden aangegaan met de critici van buiten. Want als er één vaststelling kan worden gedaan, dan is het wel deze dat — op de bekende uitzonderingen na — in verreweg de meeste gevallen de kritiek van buiten komt. In het ene geval is het de minister van Financiën die de gretigheid waarmee zijn collega's uitgaven willen doen in toom probeert te houden. In het andere geval zijn het de gestegen premies die een aanwijzing geven dat bijv. de gezondheidssector de financiële pan uitrijst. De verschillende maatschappelijke sectoren kennen een zekere geslotenheid, die het kennelijk moeilijk maakt om tot een goede zelfregulering te komen.

Wat het welzijnswerk betreft, zijn er verschillende mogelijkheden om tot een doelmatiger aanpak te komen. Daarbij moeten wij niet de vraag als uitgangspunt nemen of de welzijnswerker wel voldoende werkt. Dat is een „flauwe” vraag, omdat deze ook aan anderen kan worden gesteld. Uitgangspunt moet naar mijn inzicht zijn dat het overgrote deel van de welzijnswerkers zich behoorlijk inzet voor vaak heel moeilijke vraagstukken. Dat geldt zowel voor de bejaardenhelpster als de vormingswerker. De vraag moet zijn of de mankracht wel daar wordt ingezet waar de noden het grootst zijn. En op dit punt zijn hier en daar wel de nodige vraagtekens te plaatsen. Eén van de oorzaken is gelegen in het feit dat het welzijnswerk in principe nog te veel een aanbod aan iedereen is. Te weinig wordt nog onderkend dat men de middelen (nog) meer zou moeten richten op die mensen/doelgroepen —

vaak inderdaad het moeilijkst te bereiken —, die in omstandigheden verkeren die een geconcentreerde aanpak rechtvaardigen. Een andere oorzaak is de nog steeds bestaande versnippering in het aanbod van welzijnsvoorzieningen, waardoor mensen niet weten waar zij met hun vragen naar toe moeten. Er bestaat een woud van veelal naast elkaar werkende instellingen, die niet alleen zich zelf, maar ook de burgers het zicht ontnemen op de opvang en ernst van de welzijnsnood. Daarnaast bestaat er in het nog erg particulier georganiseerde welzijnsveld een nogal omvangrijke organisatorische bovenbouw, die naar mijn oordeel voor een belangrijk deel beter kan worden ingezet voor concrete welzijnsactiviteiten aan de voet van de samenleving.

Dit alles houdt inderdaad een grondige herstructurering in. Dit betekent onder meer decentralisatie van beleid naar het gemeentelijke niveau. Het betekent ook een minder vrijblijvende relatie tussen het particuliere welzijnsveld en de onderscheiden overheden. Een planmatige aanpak is vereist. Een kaderwet, die in aantocht is, probeert de grondslag te leggen voor deze herstructurering. Aan welzijnswerkers en besturen van welzijnsinstellingen mag worden gevraagd dat zij hun werkzaamheden voor een inhoudelijke toetsing toegankelijk maken. Komt het werk wel terecht bij de mensen die er de grootste behoefte aan hebben? Met deze simpele vraag zitten we in de kern van wat doelmatigheid behoort te betekenen. Wie serieus met welzijnswerk bezig is, zal zich aan deze vraag niet kunnen en willen onttrekken. Wie aan de beantwoording meewerkt, zal ontdekken dat er nog veel welzijnsnood verborgen is. Ik ben ervan overtuigd dat veel welzijnswerkers dan ook tot die ontdekking zullen komen.

Hoeveel bedraagt de inkomensegalisatie sinds 1938?

PROF. DR. J. PEN
PROF. DR. J. TINBERGEN

Sinds 1938 is de inkomensongelijkheid ten minste gehalveerd, aldus de hoogleraren Pen en Tinbergen. Zij komen tot deze conclusie nadat zij de ontwikkeling van een groot aantal ongelijkheidsmaatstaven hadden gezien. Zij tonen hiermee tevens aan dat de inkomensverdeling niet star en onbeweeglijk is, zoals zo vaak wordt beweerd.

Wat we hebben gedaan 1)

Over de Nederlandse inkomensverdeling bestaan zeer veel gegevens. Ze hebben niet alleen betrekking op recente jaren, maar strekken zich uit tot voor de oorlog. Toch bestaat er geen eenstemmigheid over de vraag, hoe de ongelijkheid zich heeft ontwikkeld. Enerzijds vernemen wij de opinie, dat de rijken steeds rijker worden en de armen steeds armer — hetgeen wel waar is voor sommige ontwikkelingslanden, maar niet voor Nederland. Anderzijds wordt wel beweerd dat de nivellering nu zover is voortgeschreden dat er niets meer te nivelleren valt. Ook deze uitspraak zouden wij allerminst voor onze rekening willen nemen. Daartussen in ligt het standpunt dat de inkomensverdeling heel weinig verandert. Soms lijkt deze gedachte geïnspireerd door een zeker geloof in de starheid van de „structuren” van het kapitalisme, een geloof dat wij niet delen; althans ten aanzien van de inkomensverdeling berust dit geloof op veronachtzaming van de feiten. Soms ook lijkt de opvatting, dat de inkomensverdeling weinig beweging vertoont, ingegeven door een overmatige wetenschappelijke behoedzaamheid. Van dit laatste zouden wij diverse voorbeelden kunnen geven, maar we beperken ons tot een tweetal. In hun boek *Inkomen vorming verdeling beleid* (1970) schrijven Albeda en De Galan op blz. 132: „Het blijkt dat de inkomensverdeling globaal genomen opmerkelijk stabiel is”. Op blz. 133 lezen we: „Enige verandering in de verdeling is er intussen wel; hoewel de stabiliteit duidelijk is, kan toch onmiskenbaar van enige nivellering worden gesproken”. Op blz. 137 wordt dan nog eens gewag gemaakt van „een lichte egalisatie”, maar er wordt dadelijk aan toegevoegd dat de absolute inkomensverschillen voortdurend toenemen. Zo krijgt de lezer het gevoel dat er geen schot zit in de zaak.

Dit gevoel wordt ook enigszins opgeroepen door de recente publikatie van de Voorlopige Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid *Van dubbeltjes en kwartjes*, geschreven door G. R. Mustert (1976): Zijn nuttige weergave van een reeks Theil-coëfficiënten en andere kengetallen (die wij graag hebben gebruikt) wettigen o.i. de conclusie dat er een sterke nivellering is opgetreden, maar Mustert schrijft: „De personele inkomensverdeling vertoont in de loop van de tijd een opmerkelijke stabiliteit” (blz. 77). Hij bedoelt dat

de vorm van de verdeling dezelfde blijft terwijl de parameters veranderen, maar zulke zinsneden, die ook elders in het rapport voorkomen, scheppen toch enige onduidelijkheid 2).

En dat is naar onze mening niet nodig. Als we de beschikbare gegevens op een rijtje zetten, blijkt dat de vaderlandse inkomensongelijkheid over de loop van de jaren sterk is afgenomen. Wij hebben hieronder de periode 1938-1976 op het oog, al zijn niet alle kengetallen voor deze hele periode voorhanden.

Bij het onderstaande overzicht is als volgt te werk gegaan. Wij hebben geen afzonderlijk onderzoek verricht en alleen een vijftientigtal kengetallen ten tonele gevoerd die al bekend waren. Op deze regel zijn slechts enkele uitzonderingen, zoals de „aandeelhouderscoëfficiënt”, die iedereen uit de losse hand kan schatten, en de „referendariscoëfficiënt”, die sommige oudere lezers misschien uit eigen geheugen kunnen berekenen. Wij staan voorts op het standpunt dat de inkomensverdeling een te complex verschijnsel is om door één enkel kengetal te kunnen worden weergegeven, zelfs al is dat een geavanceerde maatstaf als de coëfficiënt van Theil. (Wat deze maatstaf voorstelt, wordt overigens bekend verondersteld, en dat geldt ook voor de α van Pareto, de coëfficiënt van Somermeyer e.d.). Sommige waarnemers hebben nu eenmaal meer belangstelling voor de lotgevallen van de top 1,25% dan voor hetgeen er in het brede midden gebeurt; anderen letten speciaal op de laagste inkomens; nog weer anderen zijn geïnteresseerd in de tegenstelling kapitaal-arbeid. Zij komen allemaal aan hun trekken. Wij zijn zelf nogal gesteld op decielverhoudingen, maar we zien heel goed dat daarmee sommige extreme ongelijkheden worden versluierd. Het inkomensaandeel van de top 1,25% doet dat al veel minder; het komt in onze lijst voor en vertoont een markante ineenschrompeling. Maar wie speciaal geboeid wordt door de uitzonderlijke inkomensstrekking met een miljoen gulden per jaar of meer zal weinig van zijn gading vinden. Te bedenken valt dat het daarbij om ruim duizend personen gaat, terwijl er in Nederland een kleine zeven miljoen mensen wonen die op een of andere manier een inkomen ontvangen. Wij zouden overigens gegevens over deze zeer rijken niet versmaden. Wel hebben wij iets tegen de coëfficiënt van Gini, omdat deze zelfs op ingrijpende nivellering met grote onbewogenheid reageert; maar wij hebben deze index toch maar in ons rijtje opgenomen.

Wij vinden dus met nadruk, dat vele criteria naast elkaar moeten worden gezet. Maar vervolgens zijn we toch ook van

1) Dank komt toe aan Drs. J. van Gernerden en Dr. G. R. Mustert voor stimulerende en corrigerende opmerkingen. Fouten, die nog in de cijfers zitten, komen uiteraard niet voor hun rekening. In het algemeen geldt: SE et O.

2) Wij verschillen overigens met Mustert van mening over de betekenis van het onderwijs voor de nivellering. Hij meent dat deze wordt overdreven, met een beroep op Jencks en anderen. Wij vinden dat, vooral in de komende jaren, het onderwijs (inclusief de praktijkopleidingen) de grote nivellerende factor zal moeten zijn.

mening dat uit dit hele materiaal, als het even kan, een kwantitatieve conclusie moet worden getrokken. De methode daartoe is eenvoudig deze, dat we voor ieder kengetal de percentsgewijze verandering over de tijd uitrekenen, en dat we nagaan of in deze percentages enige lijn valt te ontdekken. Dat blijkt inderdaad zo te zijn. Het verbaast ons dat deze methode, die voor de hand ligt, zo zelden wordt toegepast. Eerste aanzetten daartoe staan in diverse publikaties, maar dan vaak in een verborgen hoekje of in een bijlage 3). De methode leent zich er uiteraard alleen voor om processen in de loop van de tijd te kwantificeren; een soort gewogen gemiddelde van diverse ongelijkheids- en scheefheidscriteria voor een bepaald tijdstip wordt door ons niet aanbevolen, omdat wij vinden dat de inkomensverdeling daarvoor te veel „gezichten” heeft.

Statistische defecten: wij vinden een minimumcijfer

De onderstaande opsomming van nivelleringspercentages berust op de jaarlijkse belastinggegevens, die door het CBS worden gepubliceerd. Aan dit materiaal kleven bezwaren, die niet mogen worden vergeten. Wij brengen het volgende in herinnering 4).

1. De prijsstijging van activa bij particuliere beleggers blijft buiten het inkomensbegrip. Door deze prijsstijgingen wél mee te tellen — hetgeen overigens omstrede is! — nemen de inkomens van de vermogensbezitters, dat is dus de top van de inkomensstrekkers, relatief toe en de nivellering wordt kleiner. Voor Nederland zijn ons geen pogingen bekend, dit te kwantificeren. Een onderzoek van Stark 5) voor het Verenigd Koninkrijk heeft het resultaat opgeleverd dat incorporatie van „capital gains” zowel het aantal „rijken” doet toenemen als het aantal „armen” doet afnemen. Dit laatste is vreemd. Het probleem speelt in Nederland vooral bij de koersen van aandelen en obligaties. Daar hebben zich sinds 1938 uiteraard prijsstijgingen voorgedaan, die echter achterblijven bij de stijging van het algemene prijspeil; sinds 1963 bewoog zich het koerspeil om een vrijwel horizontale trend. Vermogensaccumulatie binnen de n.v.'s bleef eveneens buiten het inkomensbegrip; dit statistische defect wordt echter sterk gerelativeerd, als men let op de geringe weerspiegeling van deze reservering in de aandelenkoersen.

2. Sommige beloningen in natura blijven buiten het inkomensbegrip. De zakenlunch en de door het bedrijf betaalde semi-vakantie komen voor in de hogere inkomensklassen. Dit maakt de verdeling ongelijker. Maar het is niet zeker of deze faciliteiten in de loop van de tijd relatief zijn toegenomen. Wij laten ze daarom bij de beschouwing van de inkomensegalisatie in de loop van de tijd buiten beschouwing. Hetzelfde geldt voor de belastingfraude. Daarvan staat de invloed niet vast; zij komt vooral voor bij zelfstandigen, maar de verdeling over grotere en kleinere zelfstandigen is moeilijk te schatten. De fraude bij zaterdagwerkers is evenmin bekend. De neiging om te frauderen, neemt wellicht toe, maar de controle is ook verscherpt. Het is wel mogelijk dat we hierdoor de nivellering overschatten.

3. De belastinggegevens houden geen rekening met het feit, dat sommige inkomens tijdelijker zijn dan andere. Over de levenscyclus gerekend is het inkomensverschil tussen een arts en een ongeschoolde kleiner dan wanneer we letten op de tijdopname van de verdeling. De duizend personen met een inkomen van een miljoen of hoger zijn geen permanente groep; er zitten mensen in die slechts één keer in hun leven tot deze inkomensklasse behoren, namelijk wanneer de n.v., waarin zij een aanmerkelijk belang hebben, wordt opgedoekt. De kwestie speelt ook bij de vakantiewerkers, die met hun geringe tijdelijke inkomen de indruk van armoede wekken — als we hun inkomen zouden „opblazen” tot een jaarinkomen of als we ze uit de statistiek zouden wippen, zou de ongelijkheid kleiner zijn. Dit alles leidt tot de conclusie dat de ongelijkheid minder groot is dan de belastinggegevens suggereren. Of ook de nivellering sinds

1938 uit dezen hoofde groter is dan zij lijkt, valt niet met zekerheid te zeggen, maar wij achten dit wel waarschijnlijk.

4. De fiscale inkomens omvatten geen door de werkgever betaalde pensioenpremies. Hierdoor wordt het inkomen van werknemers onderschat, van zelfstandigen overschat. Aangezien vooral bij sommige zelfstandigen, waaronder beoefenaars van vrije beroepen, hoge inkomens worden aangetroffen zou het rekening houden met deze correctiefactor een meer genivelleerde verdeling opleveren. Ook de nivellering in de loop van de tijd zou groter zijn uitgevallen. Nauwkeurige ramingen hierover ontbreken.

5. De belastinggegevens slaan op degenen die het inkomen verdienen. Voor de welvaart is het beter, te letten op de inkomens per huishouding, of nog beter: op de inkomens per gezinlid. Het resultaat valt dan genivelleerder uit. In 1967 stond de coëfficiënt van Theil voor de belastingplichtigen op 0,415. Voor de gezinnen op 0,353 6). Het verschil is 15%. Het werkelijk ingrijpende verschil vinden we als we van gezinnen overstappen op verbruikers. Vroeger waren de arme gezinnen bijzonder kinderrijk, terwijl de welgestelden een wat kleiner gezinsomvang hadden. Thans vallen de zeer lage inkomens overwegend toe aan alleenstaanden, jongeren, bejaarden; de hogere inkomensstrekkers hebben in de regel gezinnen met kinderen. Als we hiermee rekening houden is de nivellering thans, in vergelijking met 1938, veel verder voortschreden dan uit onze percentages blijkt 7). Wij willen deze correctie niet aanbrengen, omdat het hier een zeer aparte sociologische kwestie betreft, maar we mogen dit punt bij de beoordeling van ons uiteindelijk resultaat toch ook niet helemaal vergeten.

6. De onderste decielen bevatten in de loop van de tijd telkens andere soorten mensen. In 1938 waren dit vooral arbeiders en noodlijdende kleine zelfstandigen. Thans zijn het AOW-ers, ontvangers van bijstandsuitkeringen, jongeren. Door de invoering van sociale voorzieningen wordt de ongelijkheid kleiner, maar het aandeel van de onderste decielen kan dalen: Daarom is de nivellering in de loop van de door ons beschouwde periode veel groter geweest dan uit de uiterste decielverhoudingen blijkt. Andere kengetallen, zoals de coëfficiënten van Theil en Somermeijer, zijn minder gevoelig voor deze verschuivingen, maar ook daarbij speelt deze kwestie een rol.

7. In het onderstaande wordt soms gelet op de verdeling van de geldinkomens vóór belastingen en soms op de verdeling na aftrek van loon- en inkomstenbelasting. Het verschil tussen beide verdelingen mag niet worden geïdentificeerd met de invloed van de belastingen, want door de verzwaaring van de loon- en inkomstenbelasting is de primaire verdeling ongelijker geworden dan zij van te voren was. Zo zien we in de loop van de jaren zestig een denivellering optreden bij de vrije beroepen (zie hierna) die mede het gevolg is van belastingafwenteling, en hetzelfde geldt voor de Toxopeus-ronden voor ambtenaren en onderwijzend personeel. Het is in die gevallen beter, te letten op de secundaire

3) Een voorbeeld: Monografie no. 19 van het CPB, door A. I. V. Massizzo, G. A. Tuinier en W. Brouwer, getiteld: *De personele inkomensverdeling 1952-1967*, 1975. Dit rapport is zeer rijk aan gegevens. In een bijlage wordt de ontwikkeling over de tijd vermeld van een achttal maatstaven, maar de percentsgewijze mutatie staat er niet bij en de bijlage wordt nauwelijks teruggekoppeld in de hoofdttekst. We hebben deze gegevens dankbaar gebruikt. Het rapport wordt aangehaald als: Massizzo (1975).

4) Wij hopen daarmee enkele bezwaren op te vangen die W. Drees (*ESB* van 25 augustus jl.) heeft aangevoerd tegen Mustert (1976). De kritiek van Drees ging ons overigens te ver.

5) Th. Stark, *The distribution of personal income in the United Kingdom, 1949-1963*, 1972.

6) J. F. van den Bovenkamp in *Statistische en Econometrische Onderzoekingen*, no. 13, 1972.

7) Berekeningen hierover bij Massizzo (1975). Voor het jaar 1967 was de inkomensverhouding tussen de hoogste en laagste deciel (na belasting) 10,9. Door met „verbruikseenheden” te rekenen zakt deze coëfficiënt tot 7,8. Een nivellering met ca. 30%, toe te schrijven aan de gezinsomvang.

verdeling. Toch zijn ook en vooral cijfers gegeven voor de inkomensverdeling vóór belastingheffing, omdat het interessant is om te weten wat er op de markten voor productiefactoren gebeurt. Deze cijfers geven uiteraard een onderschatting van de nivellering die in feite is opgetreden.

8. De tertiaire verdeling (dat is de inkomensverdeling na toerekening van de overheidsdiensten aan de inkomensklassen) is meer genivelleerd dan de secundaire (die alleen geldinkomens in aanmerking neemt). Het verschil kan op zeer verschillende wijzen worden geschat en geïnterpreteerd. Afgaande op gegevens uit de *Nota over de inkomensverdeling* (1969) krijgen we de volgende indruk van de herverdeling. Gemeten aan het inkomen van het topdecil in het totale inkomen gedeeld door het inkomen van het laagste decil was in 1962 de coëfficiënt voor de primaire verdeling 36, voor de secundaire verdeling 15 en voor de tertiaire verdeling 12. Er treedt dus nog 20% nivellering op als we de laatste stap van secundaire naar tertiaire verdeling nemen. Kiezen we de coëfficiënt van Theil als leidraad dan stond deze (voor huishoudingen) in 1962 op 0,316 als we op de belastbare inkomens letten; na belastingen op 0,220; en na toerekening van de collectieve voorzieningen op 0,192 8). De invloed van de tertiaire stap is dus 14%. Hoewel deze ramingen aanvechtbaar zijn, lijkt het toch verantwoord om te menen dat de hieronder te vermelden nivelleringscijfers voor de geldinkomens de bereikte inkomensegalisatie onderschatten. De uitbreiding van de collectieve sector heeft immers tussen 1938 en nu plaatsgevonden. Wij zullen hiermee enigszins rekening houden bij onze uiteindelijke evaluatie van de ontwikkeling.

De conclusie die uit de bovenstaande punten 1 t/m 8 kan worden getrokken is deze: de nivellering tussen 1938 en nu is, als we even afzien van belastingfraude en onbelaste speculatiewinsten, verder voortgeschreden dan uit onderstaande lijst blijkt. Wat wij hieronder vinden is een minimumraming.

De kengetallen

Hieronder volgt een lijst van gegevens. Zij staan niet los van elkaar. Ten dele belichten zij verschillende aspecten van hetzelfde verschijnsel. Ten dele laten zij hetzelfde verschijnsel zien in verschillende perioden. Ten dele belichten zij wel zéér partiële aspecten. Op vele details is kritiek mogelijk. Maar het gaat om het totale, samenhangende beeld. De volgorde is deze, dat de kengetallen die de langste periode omspannen voorop staan. Zij hebben alle betrekking op Nederland. In voetnoten zijn enkele markante cijfers voor het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten vermeld, maar dit zijn vrij willekeurige grepen uit een omvangrijk en gecompliceerd internationaal materiaal.

1. *De α van Pareto*. Was, voor belasting, in 1939 nog 1,76. Was in 1964 opgelopen tot 2,20. Ongelijkheid afgenomen met ca. 25%. Na belasting was α in 1939 nog 1,86. In 1964 opgelopen tot 2,79. Ongelijkheid afgenomen met ca. 50%. (Bron: *Nota over de inkomensverdeling*, 1969). Zoals bekend heeft deze verdelingsmaatstaf alleen betrekking op de bovenste 35% van de inkomensstrekkers.

2. *Inkomensaandeel van de top 1,25% der belastingplichtigen*. Was in 1939, voor belasting, nog 15,4%. In 1964 gedaald tot 11,2%. Ongelijkheid afgenomen met meer dan 25%. In 1972 verder gedaald tot 10,1%. Nivellering sinds 1939 34%. Na belasting was dit inkomensaandeel in 1939 nog 14,5%. In 1964 gedaald tot 8,2%. Ongelijkheid afgenomen met ruim 40%. (*Nota*, 1969). In 1972 was het aandeel na belasting 6,9%. Daling sinds 1938 met ruim 50% (Mustert, 1976) 9).

3. *Gemiddeld inkomen top tien procent der belastingplichtigen gedeeld door gemiddeld inkomen onderste 60%*. Vóór belastingheffing. Was in 1939 nog 7,5. In 1952 gedaald tot 7. Nivellering met 7%. In 1972 stond dit kengetal op 5,6.

Nivellering over de periode 1952-1972 was 20%. Na belasting: gedaald van bijna 7 tot 5,5. Nivellering met ruim 20%. In 1972: 4,2. Tussen 1952 en 1972 een nivellering met 24%. (Massizzo, 1975).

4. *Referendariscoëfficiënt*. In 1938 bedroeg de jaarwedde van een referendaris ten departementen ongeveer f. 5.000. Dit bedrag slaat op een gemiddeld aantal dienstjaren. Het salaris is vóór belasting. De gewone werknemer beurde f. 23 in de week (Bron: CBS, *Sociale maandstatistiek* no. 8, 1971). Jaarloon was dus ca. f. 1.200. De inkomensverhouding tussen referendaris en arbeider was 4,2. In 1976 was het salaris van de referendaris ruwweg f. 50.000. De modale werknemer verdiende f. 23.000. De referendariscoëfficiënt is gedaald tot 2,2. Ongelijkheid is gedaald met bijna 50%. (Men zegt overigens wel eens dat de referendarisrang, vergeleken met voor de oorlog, wat opgeblazen is. Of dat waar is, valt moeilijk te zeggen). Deze nivellering voltrok zich niet continu; in de jaren zestig vond enige denivellering plaats.

5. *Enkele coëfficiënten uit het onderwijs*. Periode: 1938-1968. De bruto-verhouding tussen een onderwijzersalaris en een leraarsalaris steeg met 14%. De netto-verhouding steeg met 30%. Ten aanzien van de hoogleraar trad enige denivellering op, althans in de bruto-verhouding; deze daalde met 7%. De netto-verhouding tussen onderwijzer en hoogleraar steeg echter met 23%. (Bron: *Nota*, 1969). Na 1968 heeft deze nivellering zich voortgezet; de verhouding onderwijzer/leraar is toegenomen. De hoogleraar heeft zich daarentegen bruto niet laten inhalen. Netto wel.

6. *De minimumlooncoëfficiënt*. Het minimumloon is voor 1938 moeilijk vast te stellen; slechts 20% van de arbeiders viel onder een cao (thans ca. 90%). Het lag wellicht in de orde van grootte van f. 13 per week. Het modale weekloon was f. 25. De verhouding was ruim 50%. In 1976 was het minimumloon (jaarbasis) f. 17.800, het modale loon f. 23.000. De verhouding was ca. 75%; zij is gestegen met ongeveer 50%. Dit is een vage impressie.

7. *De aandeelhouderscoëfficiënt*. Wie voor de oorlog een ton belegd had in aandelen incasseerde daarvan, vóór belasting, een inkomen van f. 5.000. Dat was hetzelfde als het salaris van een referendaris, dus 4,2 maal hetgeen de arbeider aan loon kreeg. De prijsstijging in aanmerking genomen zou deze tonnaar thans bijna acht ton moeten bezitten. Daarvan krijgt hij, bruto, f. 48.000. Dit is 2,1 maal het modale werknemersinkomen. We zien af van schommelingen in de koersen, en nemen aan dat de hoofdsom niet door de inflatie wordt aangetast (aandelenkoersen stijgen met de prijzen). Dit is vanuit het standpunt van de aandeelhouder, zéér optimistisch! De coëfficiënt is gedaald met 50%.

8. *De obligatiehouderscoëfficiënt*. Wie in 1938 een ton belegd had in obligaties kreeg f. 3.200 aan rente, ruim twee en een half keer zoveel als het loon van de werkmans. Zijn hoofdsom was goed beschermd en daalde niet opvallend in waarde. Wie in 1975 acht ton aan obligaties had, kreeg zijn 8% nominaal rendement, en dat is f. 64.000; maar daarnaast is zijn hoofdsom aangetast door 10% prijsstijging. Reëel inkomen, zo gezien, op zijn best nihil. Een daling van meer dan 100%. Bovendien moet over het schijninkomen belasting worden betaald. In hoeverre dit als nivellering mag worden beschouwd is overigens onzeker; veel obligaties zitten bij gepensioneerden wier inkomens lager ligt dan het gemiddelde.

9. *Het beleggersaandeel in het nationale inkomen*. (Som van dividend, rente, huur en pacht). Was in 1938 nog 22,5%;

8) Bron: Massizzo (1975).

9) Ter vergelijking een cijfer voor het Verenigd Koninkrijk. De top 1% der inkomensstrekkers kreeg in 1938 nog 17% van het totaal, voor belastingen. In 1972/73 was dit percentage geslonken tot 6. Bijna tweederde van deze ongelijkheidsindex is verdwenen. (Bron: Royal Commission on the Distribution of Income and Wealth, *Report no. 1*, 1975).

nu nog geen 5%. Daling met 75%. (Nota, 1969; en gegevens uit *Centraal Economische Plannen*). Deze daling is de resultante van een volumestijging, te weten de sterke toename van de hoeveelheid kapitaal per arbeider, en een nog sterkere daling van de rendementen, de rentevoet, de huurprijzen en de pachten. Deze laatste prijsdalingen zijn dus nog weer groter geweest dan 75%.

10. De *variatioecoëfficiënt*. Was in 1950, voor belastingen, nog 1,76. In 1972 gedaald tot 1,41. Nivellering met 20% (Mustert, 1976).

11. *Inkomensaandeel van de top 10%*. Was in 1954, voor belasting, 34,4%. In 1967 gedaald tot 31,1%. Dit is een nivellering met ca. 10%. (Bron: Massizzo, 1975).

12. *Coëfficiënt van Theil*. Was in 1950, voor belastingen, 0,438; in 1967 gedaald tot 0,378. Ongelijkheid afgenomen met 14%. Na belastingen het volgende beeld: in 1950 was de coëfficiënt 0,296, in 1967 gedaald tot 0,257. Ongelijkheid afgenomen met 13%. (Bron: Mustert, *Pre-advies voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde*, 1973). Hieruit zou overigens blijken dat de belastingen in deze periode de beweging in de tijd naar meer gelijkheid niet hebben versterkt! Volgens een andere berekening (Massizzo, 1975) stond de Theil, voor belastingen, in 1954 nog op 0,319; in 1967 gedaald tot 0,262. Een nivellering met 18%. Soortgelijke cijfers over de periode 1950-1972 bij Mustert (1976); de Theil daalde van 1950-1972 met 16%.

13. *Relatieve Theil binnen beroepen*. Met deze uitdrukking wordt het volgende bedoeld. Voor een bepaalde beroepsgroep — zeg de landarbeiders of de directeuren van n.v.'s — kunnen we vaststellen hoe groot de inkomensongelijkheid is binnen de groep. Een maatstaf hiervoor is de Theil binnen de groep, gedeeld door de Theil voor alle inkomensstrekkers. Als deze „relatieve Theil” groter is dan één geldt, dat de scheefheid binnen het beroep groter is dan in Nederland. Dit doet zich voor bij personen zonder beroep (de relatieve Theil stond in 1967 op 1,72). Het omgekeerde: bij onderwijzers was de coëfficiënt 0,45. We kunnen nu nagaan, hoe deze coëfficiënt zich heeft gedragen over de periode 1952-1967 (Bron: J. Hartog, *ESB* van 17 maart jl. en G. R. Mustert, 1976). Dan blijkt dat er binnen de volgende beroepen nivellering is opgetreden: directeuren van n.v.'s: 33%. Vrije beroepen: 5%. Handelsreizigers, verzekeringsagenten e.d.: 50%. Gepensioneerden: 26%. Beroepslozen: 20%. Tegelijkertijd is er denivellering geweest binnen de volgende beroepen: zelfstandigen: 10%; onderwijzend personeel: 20%; overheids personeel: 20% (denivellerende loonronden in de jaren zestig; z.g. Toxopeus-ronden!); arbeiders (excl. landbouw): 10%; landarbeiders: 80%.

Het totale beeld van de nivellerende en denivellerende krachten binnen de beroepen is niet duidelijk. Wel is waarschijnlijk dat sinds 1967 de denivellering binnen de ambtelijke en onderwijswereld ongedaan is gemaakt (zie hierna, punt 21), waardoor de algemene gelijkheidstendens is voortgezet. Zie voor deze tendens: de referendariscoëfficiënt, die een nivellering van 50% oplevert.

14. *Gemiddeld inkomen van beroep gedeeld door gemiddeld inkomen*. Er is sprake van nivellering indien deze coëfficiënt dichter bij de één komt. Dus: als zij groter is dan één, zoals bij directeuren van n.v.'s (7,62 in 1952) en zij daalt dan (tot 4,98 in 1967), is er een nivellering (met 35%). Of: als zij kleiner is dan één, zoals bij arbeiders (0,70 in 1952) en zij stijgt dan (0,75 in 1967), is er nivellering (met 7%). (Bron: J. Hartog, 1976 en G. R. Mustert, 1976). Het blijkt dan dat er nivellering is opgetreden bij deze twee genoemde groepen en verder bij handelsreizigers en employés (7 à 13%); denivellering heeft vooral plaatsgevonden bij de vrije beroepen (accountants, advocaten, architecten, artsen, ingenieurs, notarissen, tandartsen, veeartsen) met 35%; bij zelfstandigen: 10%; onderwijzend personeel: 12 à 22%; ambtenaren: 10%; landarbeiders: 10%; beroepslozen: 22%.

Het totale beeld is hier ook weer moeilijk te duiden. Soms is de nivelleringscoëfficiënt klein, maar de groep zeer groot; de arbeiders zijn dichter naar het gemiddelde geschoven.

Dit levert dus toch een flinke bijdrage aan de gelijkheid. Soms is de groep verder uitgelopen op het gemiddelde, maar is binnen de groep nivellering opgetreden: de vrije beroepen (hier heeft o.a. afwenteling plaatsgevonden van hoge belastingtarieven). Soms is de groep verder uitgelopen en is tevens de ongelijkheid binnen de groep toegenomen: ambtenaren en onderwijzend personeel (een tijdelijk denivelleringsverschijnsel van de jaren zestig).

Bij een en ander moet in het oog worden gehouden dat de totale ongelijkheid binnen het geheel der inkomensstrekkers in de periode 1952-1967 toch is afgenomen. Gemeten aan de Theil met 16% (Mustert, 1976).

15. *Gemiddeld inkomen van de top 10% gedeeld door gemiddeld inkomen*. Vóór belasting. Deze breuk stond in 1954 op 3,44 en in 1967 op 3,11. Daarna is zij, volgens een andere berekening, gedaald van 3,28 tot 3,06 in 1972. De totale daling van 1954-1972 beliep 15% (Mustert, 1976).

16. *Uiterste decielverhouding*. De top 10% van de belastingplichtigen verdiende gemiddeld, vóór belasting, in 1952 nog 22 maal zoveel als het gemiddelde inkomen van de laagste 10%. In 1967 was deze verhouding 13,4. Nivellering in de naoorlogse jaren met ongeveer 40%. In werkelijkheid was de nivellering groter dan uit dit getal blijkt, omdat in 1952 veel bejaarden, invaliden enz. buiten de statistiek vielen omdat ze nauwelijks een inkomen hadden; in 1967 hadden ze dat, dank zij de uitbreiding der sociale voorzieningen, vaak wel en ze maakten daardoor deel uit van de laagste 10%. Volgens een andere cijferopstelling is de uiterste-decielverhouding van 1967-1972 nog eens gedaald met 30% (Mustert, 1976).

17. *Verhouding top deciel tot vierde deciel van onderen*. Was, vóór belasting, in 1954 nog 6,1; in 1967 gedaald tot 5,2. Nivellering met 15% (Massizzo, 1975) 10). Vervolgens is, in de periode 1967 tot 1972, deze verhouding nog eens gedaald met 13% (Mustert, 1976).

18. *Coëfficiënt van Gini (concentratieverhouding)*. Stond in 1950, vóór belastingen, op 0,447. In 1972 op 0,418 (Mustert, 1976). Dit kengetal, dat erg log is, daalde met 6% (11).

19. *Coëfficiënt van Somermeyer*. (Ook wel „scheefheid”). Was 9,03 in 1954, vóór belastingen. In 1967 gedaald tot 4,02. Nivellering in de naoorlogse jaren beloopt 55% (Massizzo, 1975).

20. *Het aandeel van de sociale uitkeringen in het nationale inkomen*. Was nog 10% in 1963, thans meer dan 20%. Stijging met ruim 100%. Ten dele het gevolg van een volumestijging.

21. *Hoofdadministrator/schrijver*. Dit zijn twee ambtelijke rangen. De salarisverhouding bij maximaal aantal dienstjaren bedroeg in 1970 nog 4,3 bruto. In 1975 was de verhouding gezakt tot 3,8. Nivellering met meer dan 10%. De netto-verhouding was 2,9 in 1970 en 2,4 in 1975. Een nivellering met 17%. (C. A. van der Beek, Bruto- en nettoverschillen kleiner, *L & S Magazine*, 31 mei 1975).

22. *Modaal loon gedeeld door minimumloon (reëel)*. Over de periode 1972-1975 steeg het modale loon met 9%. Dit is de reële, vrij besteedbare toename. Het minimumloon steeg met 16,5%. Stellen we de verhouding tussen beide inkomens in 1972 op 100 dan was zij ongeveer 94 in 1976. Een nivellering met 6%. (P. Pappenheim, Wat is uw salarisverhoging werkelijk waard?, *Intermediair*, 28 november 1975).

10) Ter vergelijking een cijfer voor de VS: *Top 5% gedeeld door laagste 20%* (verbruikers vóór belastingheffing). Was in 1950 nog ruim 11. In 1968/1969 gedaald tot bijna 8. Nivellering met 30% (S. Kuznets, 1974). En wat Engeland betreft: de verhouding van de top 10% tot de laagste 30% daalde over de periode 1949 tot 1972/73 met 18%. (Bron: *Report no. 1 van de Royal Commission on the Distribution of Income and Wealth*, 1975).

11) Dezelfde onbeweeglijkheid deed zich voor in het Verenigd Koninkrijk. Over de periode 1964 tot 1972 daalde de Gini van 0,330 tot 0,325, dat is een daling met 1,5%. Intussen liep het inkomensaandeel van de top 1% terug met maar liefst 22%. Ook andere ongelijkheidsmaatstaven vertoonden een stevige teruggang. (Bron: *Royal Commission, Report no. 1*, 1975).

23. *Vier keer modaal inkomen gedeeld door minimumloon.* Over de periode 1972-1975 steeg het reëel beschikbare salaris dat vier keer het modale bedroeg, niet. Het minimumloon steeg (reëel, beschikbaar) met 16,5%. De verhouding tussen beide daalde met 14%. (P. Pappenheim, 1975).

24. *De weduwencoefficiënt.* Wie voor 1959 weduwe werd en geen ander inkomen had, kreeg niets. In 1976 had zij recht op f. 9.000. Nivellering van deze groep ten opzichte van het gemiddelde inkomen: oneindig. Een zéér partiële index, maar toch.

25. *Het rendement op bedrijfsvermogen.* Is vooral sinds 1960 sterk gedaald. Bedroeg toen nog 9%, voor aftrek van belastingen. In het begin van de jaren zeventig teruggelopen tot 6%, was vlak voor de recessie van 1974 ruim 4%. Daling met meer dan 50% (Bron: diverse *Centraal Economische Plannen*). Ten dele is dit nivellering; ten dele ook niet, omdat vele ontvangers van winsten kleine zakenmensen en boeren zijn, die minder verdienen dan de modale werknemer.

Conclusie: de ongelijkheid is ten minste gehalveerd

Bijna alle gegevens wijzen in de richting van een voortschrijdende egalisatie. Deze valt te constateren voor alle perioden die hierboven werden bekeken. Hoewel elk der kengetallen zijn eigen beperkingen heeft, leveren ze met elkaar een samenhangend beeld op van een afnemende ongelijkheid. Vooral de α van Pareto, de Theil en de Somermeijer drukken een sterke nivellering uit; hetzelfde geldt voor de decielverhoudingen, de daling van het beleggersaandeel, het aandeel van de sociale verzekeringen. Ook meer directe maatstaven zoals de referendariscoëfficiënt en de obligatiehouderscoëfficiënt bevestigen de regel van de afnemende ongelijkheid.

Uitzonderingen op deze regel zijn de Gini, die erg log is, en verder de relatieve Theil-coëfficiënten voor enkele beroepen in de jaren zestig. Er is toen tijdelijk denivellering opgetreden in de ambtelijke salarissen en bij het onderwijs (z.g. Toxopeus-ronden). Ook zijn de vrije beroepen uitgelopen; hierin schuilt stellig een stuk belastingafwenteling. Maar deze denivellering kan het totale beeld niet verstoren — de Theil is ook tussen 1954 en 1967 verder gedaald.

Als we de gegevens op subjectieve wijze combineren, zouden we willen concluderen dat de nivellering van de geldinkomens in Nederland tussen 1938 en nu ongeveer 50% is geweest. Dit slaat op de CBS-gegevens, na aftrek van loon- en inkomstenbelasting. Zouden we bovendien rekening houden met de tertiaire verdeling, dus met het herverdelende effect van een aantal overheidsbestedingen, dan wordt de 50% waarschijnlijk wel overschreden.

De halvering van de ongelijkheid heeft zich tamelijk continu voltrokken; in de woelige jaren zestig (loonexplosies, Toxopeus-ronden) zijn er hier en daar tegengestelde tendenties waar te nemen, maar zij konden het totale beeld niet overheersen. Misschien is het niet te gewaagd om te menen dat de egalisatie tussen 1954 en 1976 zo'n 25% bedroeg. De grootste onzekerheid zit bij de recente ontwikkelingen; wat er in de jaren zeventig met de verdeling is gebeurd is niet precies bekend. De variatiecoëfficiënt daalde (vóór belasting) van 1970 op 1972 met 5% en de Theil met 4% (Bron: Mustert, 1976). Van 1972-1975 daalde de verhouding modaal loon/minimumloon (reëel, besteedbaar) met 10% en de verhouding vier keer modaal loon/minimumloon met 15% (Pappenheim, 1975). Dit zijn slechts partiële aanwijzingen. Als we veronderstellen dat de nivellering van 1970-1976 nog eens 10% bedroeg, heeft dit geen andere pretentie dan opnieuw een minimumraming 12).

Zoals hierboven al werd uiteengezet, is de zienswijze, dat de inkomensverschillen voor de helft zijn verdwenen, een minimumraming. Deze berust immers overwegend op de

belastinggegevens, waarbij het geldinkomen als maatstaf is genomen. Slechts enkele eigenaardigheden van dit basismateriaal wijzen erop, dat de nivellering geringer kan zijn dan uit de cijfers blijkt; dat betreft dan het buiten beschouwing laten van de prijsstijging van beleggingen van particulieren, de mogelijke verwijding van de „fringe benefits”, en de mogelijke toeneming van de belastingfraude. Andere eigenaardigheden van de belastinggegevens leiden echter tot het omgekeerde: een onderschatting van de nivellering. Dit betreft de tijdsperiode waarover het inkomen wordt verkregen, het buiten beschouwing laten van werkgeverspremies, de verschuiving in het type mensen dat in de onderste decielen zit en het buiten beschouwing laten van de gezinsopbouw. De egalisatie is groter dan zij lijkt. Zouden wij alle gegevens kennen die voor de correctie van de belastingcijfers vereist zijn, dan zou waarschijnlijk blijken dat sinds 1938 meer dan de helft van de inkomensongelijkheid is afgelepen.

Wij zullen niet ingaan op de diverse manieren, waarop iemand de nivellering kan ontkennen, of tot veel lagere cijfers kan komen. Dit bewaren wij voor een latere gelegenheid. Het is een lang verhaal. Om misverstand te vermijden: wij zeggen niet dat de nivellering al ver genoeg is voortschreden. Wij vinden het tegendeel, maar zulke normatieve uitspraken zijn hier niet aan de orde. De enige politieke lading die aan onze conclusies kleeft is deze, dat de inkomensverdeling niet star en onbeweeglijk is: de „structuren” zijn niet van ijzer. Er zit beweging in de verdeling, en dus in de samenleving.

Extrapolatie?

In het bovenstaande zijn slechts kengetallen weergegeven en op impressionistische wijze gecombineerd; er is geen poging tot verklaring ondernomen, en mede daarom is ook niet gesuggereerd dat de ongelijkheid in dit tempo zal doorgaan met afbrokkelen. Wij hebben over dit laatste wel een (voorlopige) opinie, die er op neerkomt dat we inderdaad een verdere nivellering mogen verwachten, maar dat deze een ander karakter zal dragen dan die welke we in de afgelopen decennia zagen. Drie krachten zijn vrijwel uitgewerkt: de daling van het beleggersaandeel in het nationale inkomen, de stijging van het aandeel der sociale uitkeringen, en de kracht van het traditionele fiscale instrumentarium. Ook van de winsten is, macro-economisch gezien, geen verdere bijdrage te verwachten, want het totale winstniveau was in het midden van de jaren zeventig te laag. De verdere afnemering van de ongelijkheid zal vooral uit twee hoeken kunnen komen: kleinere verschillen binnen de lonen en salarissen (incl. de inkomens van de vrije beroepen); dienaangaande zijn door Tinbergen vooruitberekeningen gemaakt (*Income distribution*, 1975) die het vermoeden wettigen van een verdere halvering der inkomensongelijkheid binnen afzienbare tijd. De tweede invalshoek voor verdere egalisatie is de spreiding van het vermogensbezit; op dit terrein is nog enorm veel te doen. Het is dus denkbaar dat we de geconstateerde ontwikkeling naar meer gelijkheid kwantitatief mogen extrapoleren voor de komende decennia; maar wat het karakter van deze ontwikkeling betreft, vermoeden wij dat in de jaren zeventig een structuurbreuk is opgetreden.

J. Pen
J. Tinbergen

12) De jaren zeventig lieten tegenstrijdige ontwikkelingen zien. Binnen de loonsom trad nivellering op. De inkomens van de zelfstandigen daalden, vooral na de recessie van 1974. Dit werkt eveneens nivellerend. Maar de toegenomen werkloosheid en de hoge ziektepercentages verhogen de ongelijkheid. Sommige van deze verschijnselen zijn wellicht meer tijdelijk dan structureel. Een enigszins nauwkeurige analyse van de feiten van de inkomensverdeling voor deze jaren ontbreekt nog.

De economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland

Oude en nieuwe berekeningen

M. J. BAUDET*
DRS. G. J. WIJERS

Hoe groot was de betekenis van Nederlands-Indië voor de Nederlandse economie? In het volgende artikel, een samenvatting van hun scriptie voor economische geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Groningen, gaan de auteurs op deze vraag in. Daartoe behandelen zij in de eerste plaats de berekeningen van Derksen en Tinbergen, die zij vervolgens van commentaar voorzien en herzien. Hun algemene conclusie is dat de economische waarde van Nederlands-Indië voor Nederland in de periode voorafgaande aan de soevereiniteitsoverdracht van deze kolonie sterk is overschat.

Bij een onderzoek naar de economische verwachtingen inzake het eventuele verbreken van de politieke en economische betrekkingen met Nederlands-Indië resp. Indonesië in de periode 1945-1950, is ons gebleken dat de in 1945 gepubliceerde berekeningen van Derksen en Tinbergen van het aandeel, dat deze kolonie in het nationale inkomen van Nederland had, in het jaar 1938, bij de vorming van de publieke opinie in deze jaren in Nederland omtrent het Indische vraagstuk een belangrijke rol hebben gespeeld 1). Men leefde over het algemeen in de veronderstelling, dat dat aandeel dan misschien niet meer precies op het door hen berekende percentage van 13,7 van het nationale inkomen geraamd kon worden — en dit dan niet in de laatste plaats door de gevolgen van de oorlog —, maar dat de economische waarde van Nederlands-Indië voor Nederland toch nog altijd aanzienlijk was, en dat de Nederlandse volkshuishouding bij het eventueel verbreken van de economische betrekkingen met Nederlands-Indië in bijzonder grote moeilijkheden zou geraken 2). Voor zover wij hebben kunnen nagaan zijn in de periode na 1945 niet eerder dan voor de jaren 1955-1956 soortgelijke berekeningen gemaakt.

In dit artikel willen wij, alvorens onze berekeningen over de economische betekenis van Nederlands-Indië resp. Indonesië, voor Nederland in de jaren 1948 t/m 1950 toe te lichten, nader ingaan op de genoemde berekeningen van Derksen en Tinbergen, welke wij aan een kritische beschouwing willen onderwerpen. Wij hebben gemeend daartoe allereerst een korte samenvatting van deze berekeningen te moeten geven. Tot slot zullen wij de nog niet eerder gepubliceerde berekeningen van Derksen voor de jaren 1955-1956 opnemen. Tabel 8 geeft een volledig vergelijkend overzicht van de verschillende berekeningen.

In alle berekeningen zal geabstraheerd worden van de invloed, die het verlies van het in Nederlands-Indië belegde Nederlandse vermogen bij het eventuele verbreken van de

economische betrekkingen met Nederlands-Indië op de ontwikkeling van het nationale inkomen zou kunnen uitoefenen. De problemen, die een dergelijke berekening met zich zou meebrengen zijn dermate groot, dat verantwoorde uitspraken hierover vooralsnog onmogelijk lijken.

De berekeningen van Derksen en Tinbergen voor het jaar 1938 3)

Bij hun berekeningen over de economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland, gaan de auteurs ervan uit, dat 4)

„de volgende inkomensbronnen op rekening van de staatkundige banden met Nederlandsch-Indië mogen worden gesteld:

- a. de inkomsten uit kapitaalbeleggingen in cultures, mijnbouw enz., dus de revenuen daarvan in de vorm van dividenden, renten, directiekosten enz.;
- b. de rente van overheidsleningen van Nederlandsch-Indië, de pensioenen, geldzendingen, en dergelijke;
- c. het scheepvaartverkeer op en in Indië uitgevoerd door de Nederlandse maatschappijen;
- d. de uitvoer naar Indië;
- e. de werkgelegenheid van Nederlanders in Indië”.

De onder a t/m d genoemde posten betekenen allereerst inkomens voor hen, die daar zelf bij betrokken zijn. Dit wordt in het artikel het *directe inkomen* genoemd. De hiervan afhankelijke inkomens, bijvoorbeeld de inkomens voortvloeiende uit de melkproductie voor de uit te voeren gecondenseerde melk, of uit de steenkoolproductie nodig voor de scheepvaart, worden het *indirecte inkomen* genoemd. Telt men bij dit directe en indirecte inkomen nog de inkomens op, die voortvloeien uit de handel in koloniale produkten in Nederland en uit enkele andere posten, alsmede de niet uitgekeerde winsten van Indische maatschappijen, dan komt men uit op het *primaire inkomen*, aldus de auteurs (zie tabel 1).

* De auteurs danken J. B. D. Derksen en J. Tinbergen, die zich de moeite hebben getroost de tekst te lezen en van commentaar te voorzien.

1) J. B. D. Derksen en J. Tinbergen, Berekeningen over de economische betekenis van Nederlandsch-Indië voor Nederland. *Maand-schrift*, CBS, 1945, X/XII, blz. 210-218. Onder „het aandeel” wordt verstaan, het gedeelte van het reële volksinkomen, dat mag worden toegeschreven aan de staatkundige band met Nederlands-Indië. Op. cit., blz. 210.

2) Voor een uitgebreide analyse van de publieke opinie in Nederland inzake het Indische vraagstuk verwijzen wij naar H. Baudet, *Nederland en de rang van Denemarken*, Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, Deel 9, afl. 3, 1975.

3) J. B. D. Derksen en J. Tinbergen, op. cit.

4) De rente van overheidsleningen van Nederlands-Indië betreft „de rente van leningen verstrekt door de Nederlandse regering en De Nederlandsche Bank aan het Gouvernement in Nederlandsch-Indië”, op. cit., blz. 211.

Tabel 1. Het primaire inkomen

	In mln. guldens	In % van het nationaal inkomen
1. Dividenden, rente, pensioenen, scheepvaart, uitvoer	353	6,9
2. Handel in koloniale producten en enkele andere posten	35	0,7
3. Niet uitgekeerde winsten der Indische maatschappijen	40	0,8
Totaal 1+2+3	428	8,4

Bij een volledig verlies van Nederlands-Indië zou het primaire inkomen voor Nederland ineens verloren gaan. Dit verlies zou dan versterkt doorwerken op de nationale volkshuishouding, doordat tevens het door het primaire inkomen geïnduceerde inkomen, het *secundaire inkomen*, verloren zou gaan. Dit verschijnsel wordt veroorzaakt door het „multiplier-effect” van het wegvallen van het primaire inkomen 5) (zie tabel 2).

Tabel 2. Het secundaire inkomen

	In mln. guldens	In % van het nationale inkomen
70 % van 1 + 2 uit tabel 1	272	5,3

De auteurs stellen, dat 6)

„de gezamenlijke inkomens door Nederland uit Indië ontvangen, voor omstreeks het jaar 1938 gesteld kunnen worden op 14% van het nationale inkomen van Nederland (primaire en secundaire inkomens tezamen)”. (Zie tabel 3).

Tabel 3. Primaire + secundaire inkomens

	In mln. guldens	In % van het nationale inkomen
Primaire inkomens	428	8,4
Secundaire inkomens	272	5,3
Totale bijdrage tot nationale inkomens	700	13,7

Zij voegen hieraan toe, dat de inkomens van Nederlanders in Indië hierbij geteld zouden moeten worden (zie tabel 5). Uitgaande van de definitie van Derksen en Tinbergen, dat men de bijdrage van Indië tot het nationale inkomen van Nederland moet berekenen door sommatie van het primaire en secundaire inkomen, willen wij eerst enige kanttekeningen bij hun onderzoek plaatsen. Hieropvolgend zullen wij evenwel op de genoemde definitie ingaan.

Enige kanttekeningen

Bij de berekening van het primaire inkomen houden de auteurs rekening met de niet uitgekeerde winsten van de cultuurmaatschappijen en andere in Nederlands-Indië werkzame ondernemingen.

„De niet-uitgekeerde winsten plegen voor een belangrijk deel weer in Indië geïnvesteerd te worden. Zij behoren echter theoretisch tot het volksinkomen van Nederland en hebben economisch nog deze functie, dat de intrinsieke waarde van de aandelen dezer ondernemingen erdoor verhoogd wordt” 7).

De niet-uitgekeerde winsten dienen ons inziens voor praktische berekeningen eerder als bestanddeel van het Nederlandse vermogen in Indië gezien te worden, dan als onderdeel van het primaire inkomen. Rekent men deze daar toch toe, dan lijkt ons nog de impliciete vooronderstelling, dat de koers van de aandelen proportioneel met de niet-uitge-

keerde winsten zou stijgen, betwistbaar. De koersen van de aandelen worden immers door nog andere factoren dan hun intrinsieke waarde bepaald 8).

Daarenboven menen wij, dat men niet kan verwachten, dat de veronderstelde stijging van de koersen in hetzelfde jaar volledig door verkoop van de betreffende aandelen te gelde wordt gemaakt. Zelfs al zou men de auteurs tot zover in hun benadering van deze post willen volgen, dan is het ons inziens nog niet juist dit eventuele verlies aan primaire inkomen niet onderhevig aan het multiplier-effect te verklaren. Zou men hiermee wel rekening houden, dan zou men uitkomen op 1,36% verlies aan nationaal inkomen (0,8% van 1,7), voor het geval, dat Indië geheel verloren zou gaan.

Hoewel de auteurs theoretisch het gelijk aan hun zijde hebben, als zij deze post tot het primaire inkomen rekenen, lijkt het ons gezien het bovenstaande juist voor de praktische relevantie van het onderzoek deze post tot het Nederlandse vermogen, dat in Indië was belegd te rekenen. Volgt men deze interpretatie, dan moet men de totale bijdrage van Nederlands-Indië tot het Nederlandse nationale inkomen voor 1938 vaststellen op 12,9%.

Derksen en Tinbergen merken in hun artikel op, dat in geval van verlies van Nederlands-Indië rekening dient te worden gehouden met de inkomens van Nederlanders werkzaam in deze kolonie. Hoewel de relevantie van deze post in het artikel dus wel wordt onderkend, komt het betreffende bedrag in de uiteindelijke berekeningen niet voor. Bij verlies van Indië zou, naar wij menen, ten minste een gedeelte van de toentertijd in Indië werkzame arbeidskrachten, gezien de onderbezetting van het Nederlandse productieapparaat, ten laste van de gemeenschap in Nederland zijn gekomen. Hierdoor zou in feite een stijging van het nationale inkomen teweeg worden gebracht, tenzij de uitkeringen van de uit Indië afkomstige werklozen volledig zouden worden gefinancierd door middel van inkomensoverdrachten binnen de Nederlandse volkshuishouding, bijvoorbeeld door sociale premies. Een kwantificering van de resultante van de hierbij relevante variabelen zou een dergelijk vergaand onderzoek vergen, dat wij evenals de auteurs, verder van deze post in onze berekeningen zullen abstraheren.

Ten slotte menen wij, dat een consequenter en duidelijker gebruik van de diverse essentiële begrippen in het artikel in hoge mate zou hebben bijgedragen tot een grotere toegankelijkheid tot deze materie. Wij denken daarbij met name aan de volgende analoog gebruikte begrippen:

- de betekenis voor het nationale inkomen;
- de bijdrage tot het nationale inkomen;
- de gezamenlijke inkomens door Nederland uit Indië ontvangen;
- het gedeelte van het reële volksinkomen;
- de baten die Nederland thans jaarlijks uit Indië trekt, welke alle betrekking hebben op het op 13,7% berekende aandeel, dat Nederlands-Indië in het nationale inkomen van Nederland in 1938 had 9).

Meer van fundamentele aard is onze kritiek op de in het artikel gehanteerde definitie. Uit hun berekeningen blijkt, dat de auteurs onder het begrip „bijdrage tot het nationale inkomen” de primaire en secundaire inkomens, voortvloeiende uit de staatkundige band met Nederlands-Indië verstaan. Behalve de inkomens die primair voortvloeien uit de band met Indië, worden dus ook de inkomens, die voortvloeien uit de bestedingen van die primaire inkomens, het secundaire inkomen, gerekend tot de genoemde bijdrage.

5) J. B. D. Derksen en J. Tinbergen: „De multiplier is de verhouding tussen de totale achteruitgang van het nationale inkomen en de (...) berekende primaire achteruitgang”, op. cit., blz. 212.

6) Op. cit., blz. 215.

7) Op. cit., blz. 213.

8) Dit blijkt ook uit de diverse cijfers hieromtrent in de *Maand-schriften* van het CBS uit 1939. De koerswaarde van de aandelen bleef sedert 1930 min of meer constant.

9) Op. cit., resp. blz. 210, 213 en 218, 215, 210, 216.

Derksen en Tinbergen stellen deze bijdrage m.a.w. gelijk aan het verlies aan nationaal inkomen, voor het geval Indië geheel verloren zou gaan. Of:

$$\frac{Y \text{ bijdrage}}{Y \text{ Nederland}} \cdot 100\% = \frac{\delta Y \text{ Nederland}}{\delta Y \text{ bijdrage}} \cdot \frac{d Y \text{ bijdrage}}{Y \text{ Nederland}} \cdot 100\%$$

waarbij „Y bijdrage” het bedoelde bedrag uit Indië voorstelt.

De begrippen „bijdrage” en „verlies” zijn in onze taal niet synoniem. Voor een puur theoretische verhandeling kan men deze uiteraard synoniem stellen. Maar aangezien de auteurs hun onderzoek baseren op sociaal-economisch en historisch relevante materie, staat het hun ons inziens niet vrij naar willekeur te definiëren.

In het kader van de gevoerde discussies over het economische belang van Nederlands-Indië voor Nederland, lijkt het ons daarom zinvoller om het begrip „bijdrage” te definiëren als de som van alle primaire inkomens, voortvloeiende uit de staatkundige band met Nederlands-Indië. Volgt men deze definitie, dan kan men het aandeel, dat Indië in het Nederlandse nationale inkomen in 1938 heeft gehad, volgens het cijfermateriaal van Derksen en Tinbergen vaststellen op 7,6% van dat nationale inkomen, hetgeen naar aanleiding van correcties op het cijfer voor het nationale inkomen van dat jaar op 7,9% moet worden vastgesteld 10).

Eerst in geval van verlies van Nederlands-Indië dient, naar wij menen, met het secundaire inkomen rekening gehouden te worden. Hierdoor zou het totale verlies van Indië een daling van 12,9% in het Nederlandse nationale inkomen teweeg brengen.

In de tabellen 4 en 5 treft men resp. een volledig overzicht van de berekeningen van Derksen en Tinbergen, en een overzicht van onze, op het cijfermateriaal van voornoemde auteurs en van nieuwer cijfermateriaal, gebaseerde herberekeningen.

Het is in het perspectief van de historische betekenis, die de uitkomst van de genoemde berekeningen van Derksen en Tinbergen hebben gehad, ons inziens interessant te kunnen constateren, dat dit percentage voor deze periode veel te hoog geschat is, en dat men daarnaast in zowel specifiek wetenschappelijke als in meer bestuurlijke kringen dit zeker voor de naoorlogse periode veel te hoge percentage als leidraad bleef aanhouden 11). Gezien de uitkomst van onze berekeningen voor de jaren 1948 t/m 1950, welke wij thans willen toelichten, treedt het contrast tussen de werkelijke en vermeende economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland scherp naar voren.

De berekeningen voor de jaren 1948, 1949 en 1950

Het materiaal voor de berekening van het aandeel, dat Nederlands-Indië in het nationale inkomen van Nederland in de jaren 1948 t/m 1950 heeft gehad, is ons grotendeels door De Nederlandse Bank ter beschikking gesteld. De gegevens omtrent de dividenden en de uitvoer zijn afkomstig uit de betreffende *Maandschriften* van het Centraal Bureau voor de Statistiek. De samenstelling van de verschillende posten is bij de ons verstrekte gegevens enigszins afwijkend van die bij de gegevens voor het jaar 1938, aangezien de waarneming van De Nederlandse Bank in deze jaren niet van dien aard was, dat een volledige specificatie mogelijk was. Desalniettemin zijn de geaggregeerde bedragen over de verschillende jaren ons inziens vergelijkbaar.

Wij nemen aan, dat de nauwkeurigheid en betrouwbaarheid van deze gegevens even groot zijn als dat voor het materiaal van Derksen en Tinbergen het geval is geweest. Naar aanleiding van berekeningen over 1950 omtrent de gecumuleerde kostenquoten voor de uitvoer, gaan wij ervan uit, dat 65% van de waarde van de uitvoer naar Indonesië bruto inkomen voor Nederland betekende 12).

Tabel 4. De berekeningen voor 1938 volgens Derksen en Tinbergen

Primaire inkomens	In mln. guldens	In % van het nationale inkomen
1. Dividenden, rente, pensioenen, scheepvaart, uitvoer	353	6,9
2. Handel in koloniale produkten en enkele andere posten	35	0,7
3. Niet-uitgekeerde winsten van Indische maatschappijen (ruwe raming)	40	0,8
Secundaire inkomens (70% van 1 + 2)	272	5,3
Totale bijdrage tot het nationale inkomen	700	13,7
Inkomens van Nederlanders in Indië	120	2,4
Nationale inkomen	5.100	—

Bron: J. B. D. Derksen en J. Tinbergen, *Maandschrift*, CBS, 1945, X/XII.

Tabel 5. De berekeningen voor 1938, herberekend op basis van de cijfers van Derksen en Tinbergen en van nieuwer cijfermateriaal

Primaire inkomens	Cijfers Derksen en Tinbergen		Nieuwer cijfermateriaal, in % van het nationale inkomen
	In mln. guldens	In % van het nationale inkomen	
1. Dividenden, rente, pensioenen, scheepvaart, uitvoer	353	6,9	7,2
2. Handel in koloniale produkten en enkele andere posten	35	0,7	0,7
Totale bijdrage tot het nationale inkomen van Nederland	388	7,6	7,9
3. Secundaire inkomens (70% van 1 + 2)	272	5,3	5,6
Totale verlies aan nationaal inkomen bij verlies van Nederlands-Indië	660	12,9	13,5
Nationale inkomen	5.100	—	4.904

Bron: J. B. D. Derksen en J. Tinbergen, *Maandschrift*, CBS, 1945, X/XII. CBS, *Zestig jaren statistiek in tijdreeksen*, Zeist, 1959.

De inkomsten voortvloeiende uit de internationale handel in koloniale produkten zijn verwerkt in de post „overig onzichtbaar verkeer”, waarin behalve transitohandel en driehoekszaken ook overheidsdiensten besloten zitten. Wij veronderstellen, dat de directiekosten van de petroleummaatschappijen zijn begrepen onder de post „directiekosten”. Een volledig overzicht van onze berekeningen treft men in tabel 6.

Voor de berekening van de gevolgen van een eventueel verlies van de kolonie voor het nationale inkomen zou daarvoor een berekening van het secundaire inkomen noodzakelijk zijn. Aangezien er in deze periode echter min of meer sprake was van volledige bezetting, is een dergelijke berekening niet relevant, en zou in geval van volledige verbreking van de staatkundige en economische banden met Nederlands-Indië, resp. Indonesië, het nationale inkomen ongeveer met het bedrag van het primaire inkomen afnemen.

Ditzelfde geldt voor de jaren 1955-1956, voor welke jaren Derksen een berekening van de bijdrage van Indonesië tot het nationale inkomen van Nederland heeft gemaakt. Bij deze berekeningen wordt er op grond van de eerder genoem-

10) Bron: CBS, *Zestig jaren Statistiek in Tijdreeksen*, Zeist, 1959.

11) Zie voetnoot 2.

12) Uit een niet gepubliceerde studie van J. B. D. Derksen, over het aandeel, dat Indonesië in het nationale inkomen van Nederland in de jaren 1955-1956 heeft gehad. Deze berekeningen zijn in dit artikel opgenomen.

Tabel 6. De berekeningen voor 1948 t/m 1950 (in mln. gld.)

	1948	1949	1950
1. Salarissen, pensioenen, verlofstratemen, directiekosten, geldzendingen	145	104	154
2. Scheepvaart	88	97	48
3. Overig onzichtbaar verkeer	-129	-21	-162
4. Renten, dividenden	112	159	137
5. Uitvoer (bruto inkomen)	130	255	195
6. Totaal	346	594	372
7. Nationale inkomen	12.166	13.624	15.037
8. 6 in % van 7	2,8	4,4	2,5
9. Gemiddelde aandeel van Indië in het nationale inkomen van Nederland	3,2 %		

Tabel 7. De berekeningen voor 1955-1956 (in mln. gld.)

	1955	1956	
1. Inkomens uit uitvoer naar Indonesië	165	205	205
2. Dividenden, rente, overgemaakte winsten en rente van overheidskredieten. (saldo)	105	30	30
3. Persoonlijk arbeidsinkomen, pensioenen, premies en uitkeringen, geldzendingen naar familie in Nederland	110	85	85
4. Inkomen uit scheepvaart, luchtvaart, directiekosten, overige diensten, inkomen uit internationale transit- en driehoekshandel (ruw)	220	230	230
5. Totaal 1 - 4	600	550	550
6. Nationale inkomen tegen factorkosten	23.900	25.460	26.200
7. 5 in % van 6	2,5	2,2	2,1

de berekeningen omtrent de gecumuleerde kostenquoten voor de uitvoer, van uit gegaan, dat 65% van de uitvoer naar Indonesië bruto inkomen voor Nederland is. Ook voor deze berekeningen geldt, naar wij menen, dat de afwijkende samenstelling der posten de vergelijkbaarheid niet beïnvloedt. In tabel 7 treft men een volledig overzicht van de berekeningen van Derksen voor deze jaren.

Conclusie

Bekijken wij thans de gevonden percentages van het aandeel, dat Nederlands-Indië, resp. Indonesië, in de verschillende jaren in het nationale inkomen van Nederland had, en wat de gevolgen van een verbreken van de politieke en economische betrekkingen op de ontwikkeling van het nationale inkomen zouden zijn, dan dienen wij met betrekking tot dat laatste punt enige terughoudendheid te betrachten. Men vergeet dan immers, dat er voor de exploitatie van een kolonie alternatieven zijn. De „werkelijke waarde” van een kolonie moet worden verminderd met de huidige waarde van de toekomstige opbrengst van de alternatieven 13). Een dergelijke schatting lijkt ons overigens vooralsnog onmogelijk.

Desalniettemin kunnen naar aanleiding van de verschillende berekeningen enige conclusies getrokken worden. Vooreerst blijkt, dat in de naoorlogse jaren de economische waarde van Nederlands-Indië voor Nederland sterk over-

Tabel 8. Een overzicht der berekeningen (in mln. gld.)

	1938	1948	1949	1950	1955	1956
Salarissen, Pensioenen, Verlofstratemen van overheidspersoneel	26	145	104	154	110 (incl. geldzendingen)	85 (incl. geldzendingen)
Salarissen, Pensioenen, Verlofstratemen van bedrijfspersoneel	29					
Directiekosten						
Geldzendingen	5					
Scheepvaart (bruto inkomsten voor Nederland.)	63	88	97	48	220	230
Overig onzichtbaar verkeer	-	-129	-21	-162		
Handel in koloniale produkten (e.e.a. posten)	35					
Dividenden		101	102	131	105	30
Renten		8	3	4		
Renten van de Nederlandse regering en De Nederlandse Bank		3	54	2		
Uitvoer (bruto inkomsten voor Nederland)	75	130	255	195	165	205
Totaal	388	346	594	372	600	550
Nationale inkomen	4904	12.166	13.624	15.037	24.300	26.200
Totale bijdrage in percentage van het Nationale inkomen	7,9	2,8	4,4	2,5	2,5	2,1

schat is geweest. Men mag zelfs aannemen, dat in de eerste 3 jaren na de oorlog deze bijdrage nog geringer is geweest. Ten tweede kan men op grond van onze berekeningen de bijdrage van Nederlands-Indië tot het nationale inkomen van Nederland voor 1938 op 7,6 % (gecorrigeerd 7,9%) vaststellen. Beide conclusies kunnen aanleiding geven tot verdere onderzoekingen omtrent de opinievorming in Nederland inzake het Indische vraagstuk.

Ten slotte kan men stellen, dat de uitkomsten van de berekeningen voor de jaren 1948 t/m 1950 en de jaren 1955-1956 omtrent de economische betekenis van Nederlands-Indië, resp. Indonesië, voor Nederland, de geringe gevolgen van het door Indonesië plotseling verbreken van de economische banden met Nederland in 1957 begrijpelijk maken. De talrijke factoren, die in de ontwikkeling van de Nederlandse economie en de daaruit voortvloeiende opbloei van de Nederlandse welvaart, in weerwil van de steeds verder inkrimpende bijdrage van de kolonie tot het nationale inkomen van Nederland, een rol hebben gespeeld, blijven thans buiten beschouwing.

M. J. Baudet
G. J. Wijers

13) W. Gorter, Enkele beschouwingen over de economische betekenis van het verlies van Indonesië, *De Economist*, 1960, blz. 641-658.

Paradoxen van monopolie en elasticiteit

PROF. DR. W. J. VAN DE WOESTIJNE

Theoretische verfijningen en vernieuwingen vinden hun oorsprong in paradoxen waartoe de heersende theorie leidt. Zulke paradoxen liggen er m.i. tussen de prijstheorie en de ervaringen ten aanzien van de elasticiteit van de vraag.

$$\text{Uit de definitie: } -\varepsilon = \frac{dq}{q} : \frac{dp}{p} \text{ volgt } -\varepsilon = \frac{dq}{dp} \cdot p \cdot \frac{1}{q}$$

Dat wil zeggen, de elasticiteit is evenredig zowel met de helling van de vraagfunctie als met de hoogte van de prijs en omgekeerd evenredig met de gevraagde hoeveelheid.

Aangezien p en $\frac{1}{q}$ in dezelfde richting werken is $-\varepsilon$ gevoeliger voor verandering in de hoeveelheid dan de prijs.

Nog minder dan de prijs is dus de elasticiteit een constante, die gebonden zou zijn aan de aard van de goederen. Bij een zeer hoge prijs is $q = 0$ dus $-\varepsilon = \infty$. Bij zeer lage prijs is q zeer groot en p zeer laag dus $-\varepsilon \approx 0$.

Eerste paradox

De elasticiteit is een functie van de marktverzadiging en kan variëren van ∞ tot 0. Het is geen constante. Uit de prijstheorie volgt dat bij volkomen concurrentie de prijs bepaald is door vraag- en aanbodfuncties. Daardoor kan die prijs met zeer verschillende omvang van de marktverzadiging gepaard gaan. Wij moeten dan ook zeer verschillende elasticiteiten tussen ∞ en 0 verwachten.

Maar empirische bepalingen van de vraag naar consumptiegoederen leren dat die elasticiteit bijna steeds in de buurt van $-\varepsilon = 1$ ligt. Elasticiteiten van 2 en van een $\frac{1}{2}$ zijn uitzonderlijk hoog, resp. uitzonderlijk laag. Daarom wordt veelal de elasticiteit als een empirische constante behandeld.

Is de elasticiteit nu wel of geen constante?

Tweede paradox

Algemeen neemt men aan, dat de monopolist belang heeft bij een onelastische vraag. Dat geeft hem nl. de mogelijkheid grote monopoliewinsten te maken. Maar, de prijstheorie leert, dat de monopolist zonder variabele kosten zijn winstmaximum heeft bij $-\varepsilon = 1$. Heeft hij wel variabele kosten, dan is $-\varepsilon > 1$. Dat zijn empirisch gezien, beslist geen lage elasticiteiten. Is nu de monopolist wel of niet gebaat bij een onelastische vraag?

Derde paradox

De elasticiteit van goederen, die niet als monopoliegoederen worden beschouwd, ligt in het algemeen in de buurt

van de elasticiteit van monopoliegoederen, nl. in de buurt van $-\varepsilon = 1$. Hieruit volgt, dat de marktverzadiging bij monopoliegoederen en bij concurrentiegoederen niet veel kan verschillen. Maar als dat zo is dan beperkt de monopolist zijn aanbod niet meer dan dat dit bij concurrentiegoederen het geval is. Is er dan nog wel onderscheid tussen een monopolieprijs en een concurrentieprijs?

Vierde paradox

Wij mogen aannemen, dat het punt op de vraagfunctie waar $-\varepsilon = 1$ vrij ver ligt van de marktverzadiging waarbij immers $-\varepsilon \approx 0$. Toch hebben wij vrij veel goederen waarbij de markt praktisch als verzadigd kan worden beschouwd, zonder dat $-\varepsilon \approx 0$.

Goederen aangeboden door „monopolisten” maken hierop geen uitzondering, bijv. margarine. Hoe kan nu gelijktijdig $-\varepsilon = 1$ en $-\varepsilon \approx 0$ zijn?

Wij hebben dus minstens vier paradoxen.

1. de elasticiteit is wel en geen constante;
2. de monopolist heeft wel en geen belang bij een onelastische vraag;
3. de monopolist beperkt zijn aanbod wel, en toch ook niet, meer dan bij concurrentie te verwachten is;
4. de markt is wel en toch ook niet praktisch verzadigd met sommige goederen.

In een artikel in *ESB* van 29 oktober 1975 „De elasticiteit van de lognormale vraagfunctie” eindigden wij met de opmerking:

„Blijkbaar werken er dan aan de aanbodzijde factoren, waardoor het aanbod zodanig wordt uitgebreid of ingekrompen, dat een bepaalde elasticiteit optreedt. Nader onderzoek naar die aanbodstructuren is dus gewenst”.

Dit onderzoek hebben wij thans verricht en dit heeft tot oplossing van de vier paradoxen geleid. De *samenvattende conclusies* zijn de volgende.

Bij de klassieke behandeling van het monopolie moet in de definitie van monopolist expliciet worden opgenomen:

- a. de monopolist biedt zijn goed tegen één prijs aan;
- b. hij houdt geen rekening met potentiële concurrentie.

Deze twee eigenschappen zijn onrealistisch en maken het essentiële verschil uit tussen de theorie van het monopolie en het in feite optreden van monopolisten.

Ad a. Door tegen één prijs aan te bieden, bereikt de monopolist zijn maximumwinst niet. Hij roomt nl. niet het consumentensurplus van de koopkrachtigen af en profiteert

evenmin van de koopkracht van hen die minder dan de monopolieprijs kunnen betalen, maar meer dan de marginale kosten. Door vele kwaliteiten tegen verschillende prijs aan te bieden, kan de monopolist zijn winst vergroten en tevens de minder koopkrachtigen bevredigen. Bij dit laatste kan hij zelfs verder gaan dan bij volkomen concurrentie het geval zou zijn. De marginale concurrerende producent moet namelijk, om duurzaam in de markt te blijven, zijn *gemiddelde* kosten in de prijs dekken. De minimumprijs van de monopolist daarentegen is gelijk aan diens *marginale* kosten. Met andere woorden de monopolist behoeft in zijn minimumprijs niet de constante kosten in rekening te brengen.

Ad b. De monopolist moet in de praktijk met potentiële concurrentie van nieuwe producenten of invoer rekening houden. Daardoor wijkt zijn *afzetfunctie* af van de *vraagfunctie* van de consumenten. Om tot een duurzame maximumwinst te komen, zoekt hij het punt op zijn afzetfunctie waar $-\epsilon > 1$. Aangezien de vraagfunctie over de gehele lijn een kleinere elasticiteit heeft dan de afzetfunctie, ligt zijn optimale prijs op een punt van de *vraagfunctie* waar $-\epsilon$ aanzienlijk kleiner is. De monopolist streeft dus terecht naar een marktverzadiging, die verder gaat dan de theorie veronderstelt. De potentiële concurrentie dwingt hem tot een prijs die veelal weinig ruimte voor monopoliewinst laat.

Als wij uitgaan van *gegeven aanbod-* en *gegeven vraagfuncties*, dan zijn zeer verschillende maten van marktverzadiging en dus verschillen in de elasticiteit mogelijk. De *gegeven aanbodfunctie* hangt af van de *gegeven technische* produktiefunctie en de *gegeven loon-* en *rentevoet*. Zolang deze onveranderd blijven, zijn kosten- en prijsniveau evenals de afgezette hoeveelheid stabiel.

Maar als daarbij $-\epsilon > 1$ dan betekent dit dat een kleine verlaging van de kosten per stuk en van de prijs, tot een relatief grote verandering in de totale opbrengst leidt. Dit is een kracht die tot verandering van de productie voert, bijv. tot het invoeren van een premiesysteem voor arbeiders, waarbij een daling van de kosten per stuk gepaard gaat met een verhoging van het weekloon. Het belang van kostenverlaging, om zo tot een grotere geldopbrengst te komen, kan ertoe leiden machines te ontwikkelen, die bij volle capaciteit goedkoper werken. Dezelfde oorzaak leidt ertoe om efficiency-onderzoekingen te laten verrichten.

De potentieel mogelijke vergroting van de afzet, als gevolg van $-\epsilon > 1$ leidt in het algemeen tot een grotere efficiency, dalende kosten en prijzen en grotere productie. Deze toestand houdt aan zolang $-\epsilon > 1$.

Als daarentegen $-\epsilon < 1$, dan hebben wij de tegengestelde situatie. De bewaking van de efficiency verzwakt, de weerstanden tegen loonsverhoging zijn kleiner, omdat de verhoogde kosten gemakkelijk in de prijzen kunnen worden doorberekend. Bij $-\epsilon < 1$ mogen wij dan wel prijs- en kostenverhogingen verwachten, maar nauwelijks verlagingen.

Hieruit volgt, dat als $-\epsilon \neq 1$ er krachten werken om via een *dynamische* verandering van de productie te streven naar een omvang van het aanbod waar $-\epsilon = 1$. *Anders gezegd, als $-\epsilon$ groter of kleiner is dan 1, mogen wij op lange*

termijn niet van een gegeven aanbodfunctie uitgaan, maar moeten wij met dynamische ontwikkelingen rekening houden.

De paradox van het samenvallen van produktiekosten en prijs enerzijds en $-\epsilon = 1$ anderzijds ontstaat doordat men een statische beschouwing toepast onder omstandigheden waarbij wij van een dynamische kostenstructuur zouden moeten uitgaan.

Veelal worden produkten in een vrij groot aantal kwaliteiten aangeboden. De consumenten hebben dan bij prijsverandering een extra vrijheid. Naast hoeveelsveranderingen kunnen zij een duurder of goedkopere kwaliteit kiezen. Dit leidt voor de gehele groep van concurrerende kwaliteiten (artikelen) tot vermindering van de invloed van prijsveranderingen op de gekochte hoeveelheden en tot een min of meer stabiliseren van het totaal aan die groep bestede bedrag. Als dit bedrag volkomen stabiel is, volgt uit $p \cdot q$ constant, $-\epsilon = 1$. Ook aan de consumentenzijde werken dus krachten waardoor de elasticiteit van een artikelsoort die in vele kwaliteiten wordt aangeboden, tot $-\epsilon = 1$ leidt. Bovendien kan de minst koopkrachtige vraag door de goedkoopste kwaliteit bevredigd worden zodat hier ondanks $-\epsilon = 1$ een grote mate van marktverzadiging mogelijk is.

Slotconclusies

1. Uit een empirisch waargenomen elasticiteit van de vraag in het actualiteitspunt kunnen geen conclusies omtrent de vorm van de vraagfunctie worden afgeleid.
2. Er werken aan de aanbodzijde dynamische krachten die leiden tot pq -maximum en tot $-\epsilon = 1$.
3. Als een monopolist zijn artikelsoort tegen verschillende prijzen aanbiedt, hebben wij een concurrentie tussen kwaliteiten die veelal dezelfde invloed op prijzen en afzet heeft als wanneer deze kwaliteiten door concurrerende fabrikanten zouden zijn aangeboden. In het eerste geval is sprake van *interne* concurrentie, in het tweede van *externe*.
4. Een monopolietheorie, die met deze interne concurrentie geen rekening houdt, is voor de praktijk van geen belang. Zij leidt tot wetenschappelijk en politiek foutieve conclusies.
5. Een statische kostprijsstheorie, die geen rekening houdt met de elasticiteit van de vraag in het actualiteitspunt, zal in vele gevallen door het dynamische moeten worden vervangen om enig verband met de realiteit te hebben. *Zo niet, dan past men een statische theorie toe onder omstandigheden waarin dit wetenschappelijk niet geoorloofd is.*
6. De evenwichtsprijs ligt op de vraagfunctie waar $-\epsilon = 1$. De aanbodsfunctie past zich daarbij dynamisch aan.
7. Kennis van elasticiteit van de vraag, zonder duidelijke informatie over de samenstelling naar kwaliteiten van de desbetreffende goederensoort en de mate van marktverzadiging in het actualiteitspunt, is van weinig waarde.

W. J. van de Woestijne

Indien u niet álles op economisch gebied kunt lezen, dan kunt u ESB onmogelijk missen.

Raakvlakken tussen universiteit en bedrijfsleven in de regio Limburg

MR. P. G. MEYER VIOL

Begin dit jaar werd de Rijksuniversiteit Limburg officieel opgericht. In dit artikel wordt allereerst een beschrijving gegeven van die universiteit en van haar ontwikkeling tot 1980. Vervolgens wordt nagegaan welke economische betekenis zij heeft voor de regio Limburg en welke raakvlakken zij met het Limburgse bedrijfsleven zal hebben. De auteur van het artikel is lid van de hoofddirectie van de Koninklijke Nederlandse Papierfabrieken N.V., voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Maastricht en Omstreken en voorzitter van de samenwerkende Kamers van Koophandel in Limburg.

Naar aanleiding van de ondertekening van de oprichtingsakte van de Rijksuniversiteit Limburg door Hare Majesteit de Koningin op 9 januari jl., leek het mij een interessante uitdaging na te gaan, wat dit voor Limburg zou gaan betekenen. Bij nader onderzoek werd ik mij er wel van bewust, dat nationaal de beleidsaspecten, zoals bijv. in de door de heer Trip, minister van het Wetenschapsbeleid, in december 1974 gepubliceerde nota neergelegd, nog zeer omstreden zijn; ik citeer: „Het wetenschapsbeleid is een tamelijk nieuwe sector van regeringsbeleid en moet in zijn algemene opzet voor een belangrijk deel nog van de grond af worden opgebouwd”. Indien dus de jonge Rijksuniversiteit Limburg een planning zou moeten opstellen, welke toch rekening zal moeten houden met het nationale beleid, zou deze slechts uiterst vaag kunnen zijn. Dat wil zeggen, dat ik hier en nu moet uitgaan van veronderstellingen en daarop enkele gedachten moet baseren, zodat het artikel vooral het karakter van brainstorming zal hebben en eventueel ertoe kan bijdragen het bewustwordingsproces ten aanzien van het instituut van wetenschappelijk onderwijs en diens eventuele implicaties op de regio op gang te brengen.

Op grond van een zekere huiver voor ál te absolute begrippen leek mij de formulering „Raakvlakken tussen universiteit en bedrijfsleven in de regio Limburg” een juiste. Daarmede wil ik ook aangeven dat misschien „invloed” in dit stadium wat te sterk zou kunnen zijn. Als wij in deze gemeenschap een aantal jaren met de universiteit hebben geleefd, zullen wij uiteraard beter kunnen evalueren welke invloed van dit instituut op zijn omgeving uitgaat en wat de betekenis daarvan is.

Ik zou graag drie facetten wat nader belichten. *Allereerst* zou ik een beeld willen geven van de huidige toestand van de Medische Faculteit Maastricht en aansluitend een prognose van de situatie tot 1980. Deze uitgangspunten zijn nodig om

te kunnen beoordelen welke de economische betekenis — het *tweede* facet — van dit instituut voor onze regio is, c.q. zal zijn. In de *derde* plaats zou ik de vraag willen stellen, welke overige raakvlakken er zijn tussen de universiteit en het regionale bedrijfsleven; raakvlakken, welke niet direct economisch te kwantificeren zijn. Ten slotte zou ik enkele conclusies willen trekken.

De gegevens, welke door mij zijn gebruikt, zijn afkomstig van de Medische Faculteit Maastricht, van het ETIL (Economisch Technologisch Instituut Limburg) en van diverse publikaties over deze materie. Wel moest ik bij het zoeken naar informatie constateren, dat er in ons land op dit gebied bijzonder weinig bestaat, hetgeen erop wijst, dat men de universiteit *blijkbaar zelden ziet vanuit het oogpunt van economische betekenis, doch slechts vanuit de behoefte aan onderwijs en onderzoek.*

Ik kan mij voorstellen dat deze laatste aspecten uiterst belangrijk zijn, doch meen, dat men in de toekomst toch het feit niet buiten beschouwing mag laten, dat een soortgelijk instituut een grote invloed op de regio uitoefent en dat men m.i. verplicht is deze te analyseren, ten einde de diverse maatschappij-groeperingen de kans te geven beter op elkaar in te spelen; ingeval dit niet geschiedt raakt m.i. een universiteit in een te groot isolement en kan de regio er niet genoeg van profiteren.

Huidige toestand en prognose

Na deze — op de conclusies vooruitlopende — constatering, zou ik gaarne de huidige toestand willen schetsen en de prognose tot 1980 willen geven, waaromtrent bij de Rijksuniversiteit Limburg min of meer duidelijke uitgangspunten bestaan. Vooralnog zal het accent liggen op de uitbouw van de Medische Faculteit. Daarnaast is een nieuwe faculteit gepland, die van Algemene Wetenschappen. Deze faculteit is geen faculteit in de zin van de wet op het wetenschappelijk onderwijs. De faculteit Algemene Wetenschappen moet worden gezien als een werkverband, waarin onderzoeksgroepen worden ondergebracht, die nodig zullen zijn om de verdere ontwikkeling van de Maastrichtse instelling tot universiteit door onderbouwing mogelijk te maken. Het is dus een middel om uiteindelijk tot een keuze te kunnen komen van andere studierichtingen, die passen in het vernieuwingsbeleid dat de overheid op het terrein van het tertiair onderwijs wil voeren. Onder tertiair onderwijs is te verstaan: hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs. Hoe deze faculteit Algemene Wetenschappen uiteindelijk zal gaan functioneren is nog niet geheel duidelijk. Men dient voor ogen te houden, dat de hier in opbouw zijnde instelling voor wetenschappelijk onderwijs niet vanuit een traditioneel standpunt wordt ontwikkeld. Het gaat er *niet om*, hoe men er zo snel mogelijk in kan slagen, de rijksuniversiteit te doen uitgroeien tot een volledige universiteit om daardoor op gelijke voet te komen

met de andere verwante instellingen. Het gaat primair om de beantwoording van de vraag, in welke behoeften er bij de ontwikkeling van het tertiair onderwijs in Limburg moet worden voorzien, daarbij rekening houdend met de totaliteit van het landelijke behoeftepatroon in dit onderwijsveld.

Het blijkt dan ook, dat vorm en inhoud van de in Maastricht gevestigde universiteit, of wellicht beter te noemen: instelling voor wetenschappelijk onderwijs, *nog zeer vaag zijn*. Daarom is het geen eenvoudige opgave om aan te geven, welke effecten van deze instelling te verwachten zijn op de regio. Wat de uitgangspunten betreft, geeft de Rijksuniversiteit Limburg de volgende opsomming.

1. De Medische Faculteit zal een relatief zware nadruk leggen op het onderwijs; het researchplan is gericht op enkele centrale thema's, ontleend aan de gezondheidszorg.
2. Participatie van de Medische Faculteit aan de gezondheidszorg, c.q. aan de behandeling van patiënten, dient tot stand te komen op grond van gebleken behoefte en bijgevolg in beginsel voor rekening van de gezondheidszorg. Het gaat hier m.a.w. om het zoeken naar een goed samenspel tussen uitvoerende gezondheidszorg enerzijds en tot onderzoek zich bereid verklarende faculteit anderzijds. Dit houdt vooralsnog in, dat de faculteit niet méér gegarandeerd wil zien dan mogelijkheden voor haar docentencorps tot het onderhouden en verder ontwikkelen van de nodige vaardigheid in de praktische gezondheidszorg. Uit de contacten die ter zake zijn gelegd, is reeds gebleken, dat in deze mogelijkheden in voldoende mate kan worden voorzien.
3. Nader zal moeten worden onderzocht op welke termijn en in welke omvang de faculteit dient te beschikken over, althans te participeren in, het ziekenhuis St. Annadal, c.q. in het te ontwikkelen ziekenhuis Maastricht. Dit zal nader moeten worden vastgesteld, mede in overleg met de instanties, die verantwoordelijk zijn voor de gezondheidszorg.
4. Wat de verdere ontwikkeling betreft, bezint men zich op grondslag en doelstellingen, waarna een keuze gemaakt zal worden wat betreft de te ontwikkelen studierichtingen en combinaties daarvan. Hierbij staat vast, dat de uitkomst een ter zake van onderwijs en onderzoek harmonisch samenhangend geheel zal dienen te zijn. Duidelijk is overigens, dat een en ander mede afhankelijk is van nader op nationaal vlak te nemen besluiten. Het College van Bestuur beveelt aan een begrotingspost op te nemen, speciaal bedoeld voor de ontwikkeling van de faculteit der Algemene Wetenschappen en van de relaties met het HBO.
5. Ten aanzien van de studentenaantallen van de Medische Faculteit diene tabel 1.

Tabel 1. Studentenaantallen van de Medische Faculteit

	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
50		45	45	45	45	45	—
		50	45	45	45	45	45
			80	70	70	70	70
				80	70	70	70
					100	90	90
						100	90
							150
50	95	170	240	330	420	515	

6. Tot 1980 zullen er investeringen plaatsvinden tot een totaalbedrag van f. 149 mln.
7. Voor de opbouw van de personeelsformatie moet rekening worden gehouden met een bestand van 220 in 1975, oplopend tot 485 in 1980, hetgeen — ruw geschat — neerkomt op een personeelslast van f. 12 mln. in 1975, oplopend tot f. 30 mln. in 1980, hetgeen over bedoelde jaren neerkomt op een totaal van ca. f. 126 mln. De formatie is weergegeven in tabel 2. Het voor 1979-1980 voorgestelde bestand ware te beschouwen als het kritische minimum, nodig om een

verantwoord, consistent onderzoeksprogramma uit te voeren, dat tegelijkertijd het verwezenlijken van een volledig en harmonisch leerplan mogelijk maakt. Eenmaal op dit niveau aangeland, ligt in de jaren na 1980 een verdere uitgroei tot voorshands een formatie van ca. 800 in de rede, indien althans mag worden uitgegaan van de verhoudingen binnen de andere Nederlandse medische faculteiten. Uitbreiding van het aantal studenten is dan zonder meer en zelfs in onevenredige mate, mogelijk. De groei van het personeelsbestand is niet zozeer daarvan afhankelijk als wel, van de meer bijzondere taken en verantwoordelijkheden die de centrale overheid de faculteit toevertrouwt op het gebied van onderzoek en gezondheidszorg. Dit wil echter niet zeggen, dat bij stabilisatie van voornoemd aantal studenten, c.q. relatief slechts onbeduidende vergroting, bedoelde uitgroei van het personeel niet toch nodig zou kunnen zijn.

Tabel 2. Personeelsformatie van de Rijksuniversiteit Limburg

	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Wetenschappelijke staf:							
— biomedische basisvakken							80
— huisartsgeneeskunde en gedragswetenschappen							60
— klinische vakken							60
subtotaal	40	85	105	130	155	180	200
Overig personeel:							
— biomedische basisvakken							120
— huisartsgeneeskunde en gedragswetenschappen							35
— klinische vakken							30
— centrale diensten							100
subtotaal	60	135	150	180	210	240	285
Totaal generaal	100	220	255	310	365	420	485

Interessante kenmerken

Alvorens op enkele mogelijke consequenties van economische aard in te gaan zou ik, ter afronding van het beeld in het kort nog enkele interessante kenmerken van de Medische Faculteit willen noemen, omdat zij ook van belang zijn met het oog op eventuele gevolgen voor de regio.

1. De wijze van onderwijs is niet de bij de overige Nederlandse medische faculteiten gebruikelijke en wijkt in zoverre af, dat er geen colleges worden gegeven, maar dat de studenten in groepsverband reeds in de beginjaren van de studie behalve met de theorie ook met praktische problemen worden geconfronteerd en van daaruit gemotiveerd wederom op de theorie terugvallen.
2. Er zal zoveel mogelijk naar worden gestreefd niet meer in streng gescheiden vakgebieden te opereren bij het onderwijs en bij het onderzoek, maar een optimaal geïntegreerd denken te bevorderen.
3. Daar men ervan uitgaat, dat vele ziekten hun oorsprong vinden in problemen van psychosomatische aard, m.a.w. problemen, welke ontstaan in gezins-, werk- en andere verbanden, heeft men besloten een optimale combinatie tussen de menswetenschappen en de medische wetenschappen tot stand te brengen.
4. Het ligt voorts in de bedoeling om zoveel mogelijk gebruik te maken van in Limburg bestaande instituten en dus zo min mogelijk eigen universitaire instituten op te bouwen daar, waar de regio of andere universiteiten, een mogelijkheid bieden. Daarmede wordt voorkomen, dat men een van de regio geïsoleerd leven gaat leiden en dat er landelijk met elkaar concurrerende dubblures ontstaan.

Gezien tegen de achtergrond van het gestelde en in verband met de onzekerheid over de ontwikkeling van het aantal medische studenten in ons land, is het duidelijk, dat

men nu niet kan beslissen over te gaan tot de bouw van een academisch ziekenhuis, zoals dit elders gebruikelijk was, m.a.w. een bedrag van ca. f. 1 mrd. à 1,5 mrd. (Medische Faculteit Aken) uit te geven. Ik kom, in verband met de economische betekenis hiervan, daarop nog terug. Het is nog niet duidelijk, wat precies de Faculteit van Algemene Wetenschappen gaat behelzen. Wél leven er bepaalde gedachten, waarvan ik er onderstaand enkele vermeld.

1. Een management-opleiding voor non-profit organisaties: men gaat er in onze maatschappij steeds meer vanuit, dat ook instituten als ziekenhuizen, tehuizen voor oudere mensen enz. geleid dienen te worden door managers, d.w.z. door bestuurders, die in rentabiliteitsbegrippen denken en een duidelijk doel stellen aan de organisatie en — ook al betreft het meestal overheids gelden — toch daarmee met optimale zuinigheid dienen „om te springen”.
2. Er bestaat in Nederland het probleem — ik citeer de rector, Prof. Tiddens—dat grote rijen jongeren voor de poorten van de universiteiten staan en dat op hetzelfde moment grote massa's afgestudeerden voor de poorten van de maatschappij staan en beide groepen moeilijk, of in het geheel niet, binnen kunnen komen. Om voor dat probleem een oplossing te vinden, is het noodzakelijk zich te verdiepen in ons gehele onderwijsstelsel, hetgeen onderwerp van deze faculteit zou kunnen uitmaken.
3. Een onderzoek naar de mogelijkheid van integratie van Hoger Beroepsonderwijs met het Universitaire Onderwijs. Het is bekend, dat op dit gebied velen hun ideeën hebben, maar uitputtend onderzocht, bestudeerd en uitgewerkt, is er nog weinig.

Ziedaar een beeld van de universitaire instelling in onze regio. Ik realiseer mij, dat ik wellicht een non-figuratief schilderij heb voorgelegd, waarin men enerzijds alles wat men ook maar wenst, kan zien en anderzijds volledig vrij is zijn visie op elk gewenst moment te wijzigen, zodat weer een ander beeld verschijnt. Het lijkt mij een nadeel, dat wij niet een duidelijk beeld kunnen krijgen. Dit betekent een moeilijkheidsfactor voor het regionale bedrijfsleven, erop in te spelen. Het lijkt me echter ook een voordeel dat veel nog niet vaststaat, zodat de rijksuniversiteit zich zeer flexibel kan opstellen en snel op veranderingen kan inspelen. Ik ben van mening, dat het tempo van de veranderingen steeds hoger aan het worden is, zodat flexibiliteit een voordeel van onschatbare waarde is, zoals dit ook in het bedrijfsleven het geval is.

Economische betekenis

Ingaande nu op het *tweede facet*, met name op de economische betekenis voor de regio Limburg, zou ik het gaarne eerst willen hebben over het *effect van de universitaire uitgaven tot 1980 op het regionale inkomen*, voorts over het *effect op de totale produktiewaarde* en ten slotte, over de *vermoedelijke invloed van de investeringen op de werkgelegenheid*. Ten einde misverstanden te vermijden omtrent de gehanteerde begrippen, lijkt het mij nuttig eerst te omschrijven wat hier bedoeld wordt met „regionaal inkomen” en „produktiewaarde”.

Onder *regionaal inkomen* wordt hier verstaan de som van de toegevoegde waarde welke bij de produktie van goederen en diensten in de regio ontstaat. Hieronder valt derhalve het totaal van lonen en salarissen, werkgeversbijdragen in de sociale verzekeringen, betaalde minus ontvangen renten en pachten en overig inkomen (winsten). *Produktiewaarde* is de marktwaarde van alle voor verkoop bestemde goederen, inclusief de ontvangsten voor bewezen diensten. De waarde van nog niet verkochte (voltooide of onvoltooide) produkten wordt eveneens tot de produktiewaarde gerekend. Voor zover de overheid produktieve activiteiten verricht, analoog aan die van ondernemingen, zijn deze acti-

viteiten als produktie van bedrijven aangemerkt. Daar voor de produktieve activiteiten van de overheid doorgaans geen marktprijs wordt gevormd, wordt de waarde van deze activiteiten gebaseerd op de waarde van de diensten van de produktiefactoren. De waarde van de overheidsproduktie wordt derhalve gelijk gesteld aan de beloning van het personeel in overheidsdienst.

De invloed op het regionale inkomen kan als volgt worden berekend.

Totale uitgaven 1974 t/m 1980 MF/RU (incl. studenten):	
materiële uitgaven	f. 149 mln.
personeelslasten	f. 126 mln.
jaargelden studenten	f. 13 mln.
	<hr/>
	f. 288 mln.

waarvan wordt besteed *binnen* de regio Zuid-Limburg (zeer ruwe schatting) f. 175 mln.

Iedere 100 gulden, welke door de RU *binnen* Zuid-Limburg besteed worden, leveren uiteindelijk f. 130 à f. 150 inkomen in Zuid-Limburg op. Het totale *effect* van de bestedingen bedraagt derhalve $1,3 \times 175$ tot $1,5 \times 175$ mln. gulden inkomen in de regio Zuid-Limburg = f. 230 à 260 mln. Per jaar (totaal 6 jaar) is dit: f. 38 à 44 mln.

De handelsmultiplier (voor het gemak zo genoemd, hoewel deze aanduiding niet geheel correct is) geeft aan hoeveel de totale produktiewaarde elders in de regio stijgt wanneer de universitaire uitgaven binnen de regio met een bepaald bedrag toenemen 1). Bij de berekening van de beide multiplier-factoren, zowel van de produktiewaarde alsook van het regionaal inkomen moet overigens rekening worden gehouden met ruime onzekerheidsmarges; het gaat bij de berekeningen over het geven van een indicatieve/illustratieve waarde.

In het algemeen kan men zich afvragen in hoeverre de specifieke ligging en produktiestructuur in Zuid-Limburg afwijken van de gebieden die in voetnoot 1 vermelde drie artikelen onderwerp van studie waren. Wat de produktiestructuur betreft, hierover ontbreken vergelijkende gegevens. Verondersteld wordt dat deze a priori niet zoveel afwijken dat de toch al zeer ruime marges waarmee wordt gewerkt, zouden worden overschreden. Wat de specifieke ligging betreft, deze is van belang voor de „openheid” van de regionale economie. Het is zeer wel mogelijk dat de regio Zuid-Limburg gezien zijn ligging binnen de Nederlandse verhoudingen betrekkelijk gesloten is. Nederland als natie heeft echter een sterk open economie. Zuid-Limburg is qua ligging en bevolkingsomvang enigszins vergelijkbaar met de provincie Groningen.

Het effect op de totale produktiewaarde wordt als volgt berekend.

Totale uitgaven 1974 t/m 1980 RU (incl. studenten):	
materiële uitgaven	f. 149 mln.
personeelslasten	f. 126 mln.
jaargelden studenten	f. 13 mln.
	<hr/>
	f. 288 mln.

waarvan wordt besteed *binnen* de regio Zuid-Limburg (zeer ruwe schatting) f. 175 mln.

1) De multiplier is i.c. bepaald aan de hand van 3 publikaties: Prof. Dr. F. J. de Jong, *De economische betekenis van de Rijksuniversiteit te Groningen op de provincie*. M. Brownrigg, *The economic impact of a new university*, *Scottish Journal of Political Economy*, Vol. XX, No. 2, juni 1973. Craig L. Moore, *The impact of public institutions on regional income; upstate medical center as a case in point*, *Economic Geography*.

Iedere 100 gulden, welke door de RU binnen Zuid-Limburg worden besteed, leveren uiteindelijk f. 220 à f. 260 produktiewaarde in Zuid-Limburg op. Het totale effect van de bestedingen bedraagt derhalve $2,2 \times 175$ tot $2,6 \times 175$ mln. gulden produktiewaarde in de regio Zuid-Limburg =
Per jaar (totaal 6 jaar) is dit:

f. 385 à 455 mln.
f. 64 à 76 mln.

De invloed op de werkgelegenheid wordt als volgt berekend.

A. Tijdelijke effecten	per mln. gulden investering in gebouwen
1. direct bij de bouw betrokken	15 manjaren
2. de afgeleide werkgelegenheid per 100 arbeidsplaatsen op de bouwplaats bedraagt ca. 30 arbeidsplaatsen elders in Zuid-Limburg	5 manjaren
Totaal tijdelijk per mln. gulden	ca. 20 manjaren

Volgens een notitie van de Federatie van Noordelijke Economische Instituten bedroeg in 1974 het aantal arbeidsplaatsen per jaar bij een produkt van f. 1 mln. 15. Het lijkt aannemelijk, dat dit aantal gezien de snel stijgende bouwrijzen inmiddels dichter bij de 10 ligt. Volgens ditzelfde instituut is de afgeleide werkgelegenheid per 100 arbeidsplaatsen in Zuid-Limburg ca. 30.

B. Duurzame werkgelegenheid	aantal arbeids- plaatsen in het jaar
	1975 1980
1. Bij de RU (Staf en overig personeel)	220 485
2. De afgeleide werkgelegenheid op lange termijn per 100 arbeidsplaatsen op de RU bedraagt 26 à 32 arbeidsplaatsen elders in Zuid-Limburg	— 125 à 155
Totaal duurzame werkgelegenheid	— 610 à 640

Uit een intern onderzoek bij het ETIL bleek dat door de spreiding van overheidsdiensten per 100 nieuwe arbeidsplaatsen in Limburg ca. 32 additionele arbeidsplaatsen elders ontstaan. Hierbij is verondersteld dat 50% der nieuwe arbeidsplaatsen door immigranten bezet worden.

Het door de FNEI geschatte effect van de verplaatsing der Centrale Diensten Directie van de PTT naar het Noorden des lands bedraagt 26 additionele arbeidsplaatsen per 100 directe arbeidsplaatsen. Hierbij gold de veronderstelling dat 60% van de nieuwe arbeidsplaatsen door immigranten werd bezet.

Deze effecten beijkend, valt uiteraard op dit moment de invloed op welke de investeringen op de werkgelegenheid in dit gewest hebben; als wij ons realiseren, dat bijv. per f. 100 mln. investeringen 2.000 man een jaar werk hebben, dan lijkt het zeker wenselijk een eventuele bouw van universitaire gebouwen te bespoedigen. Ik realiseer mij wel zeker, dat de plannen nu nog niet bouwrijp kunnen zijn, maar zou toch een versnelling der voorbereidingsactiviteiten gewenst achten.

Raakvlakken

Ten aanzien van het derde facet, met name een beoordeling van de raakvlakken welke niet direct economisch te kwantificeren zijn, zij opgemerkt dat hier nog meer geldt wat reeds eerder gesteld is, namelijk dat alles veronderstellenderwijs is en dat hier op de Limburgse creativiteit een beroep zal worden gedaan. In dit verband moge nog eens de nota Wetenschapsbeleid worden aangehaald:

„In de regeringsverklaring bij het optreden van dit Kabinet is verklaard, dat het door de overheid te voeren wetenschapsbeleid zal moeten worden afgestemd op de prioriteiten die vanuit de samenleving worden gesteld en dat daarbij een verantwoorde afweging zal moeten plaatsvinden. Eerder reeds was een vrij algemeen gevoelen tot uiting gekomen, dat het onderzoek meer en duidelijk zou moeten worden georiënteerd op maatschappelijke noden en behoeften”.

Om dit te bereiken zegt de nota:

- „— moeten de verschillende behoeften die leven in de maatschappij voldoende duidelijk tot uitdrukking worden gebracht om er samenhangende onderzoekprogramma's op te kunnen baseren en:
- moet de bereidheid en interesse om op een bepaald probleemgebied in gecoördineerd verband een wetenschappelijke inbreng te leveren, ook bij de onderzoeker zelf leven”.

Als raakvlakken zie ik een aantal mogelijkheden.

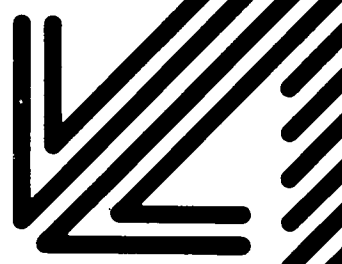

1. Uitgaande enerzijds van een sterke aandacht, welke de menswetenschappen zullen krijgen binnen het kader van de medische studie en anderzijds van het feit, dat in het bedrijfsleven de mens bij zijn werk steeds meer centraal komt te staan, zal een gecombineerde aanpak van problemen van de arbeidende mens denkbaar — mogelijk — ja, wenselijk zijn. In onze maatschappij voltrekken zich zeer snel veranderingen, waarop een mens moet kunnen inspelen, terwijl ook de mens zelf aan veranderingen onderhevig is: m.a.w., de begeleiding van veranderingen zal een belangrijk facet van personeelsbeleid in de toekomst zijn; concreet bijv. het probleem van de relatie tussen leeftijd en arbeid, de invloed van ploegenarbeid op de mens, de oorzaken van een hoog absentiecijfer, e.d. Het moet m.i. mogelijk zijn studenten en assistenten praktijk in het bedrijfsleven te laten opdoen en het bedrijfsleven te laten profiteren van deze onderzoekprojecten en van de bij de universiteit aanwezige know-how.

2. Indien het bekend zou zijn, wat enerzijds op het gebied van de research door de universiteit wordt geëntameerd en aan de andere kant door de researchafdelingen bij het bedrijfsleven, dan zou men tot een samenwerking of een taakverdeling kunnen komen; dit heeft het voordeel van een mogelijke optimale combinatie tussen theorie en praktijk.

3. Indien de Medische Faculteit een specifieke functie in de regio zou aantrekken — bijv. een hartonderzoekcentrum — dan zou bijv. wat het instrumentarium betreft, het regionale bedrijfsleven daarop kunnen inspelen. Onderzoek kan leiden tot het ontwikkelen van een medisch instrumentarium; dit roept wederom de behoefte aan speciale technici op, hetgeen op haar beurt tot bepaalde vormen van opleiding kan leiden. Het spreekt vanzelf, dat het bij al deze overwegingen niet gaat om een irrationeel bevoordelen van het regionale bedrijfsleven, maar om het scheppen van de mogelijkheden voor het bedrijfsleven op grond van de regionale liggende produkten te maken welke vanzelfsprekend in kwaliteit en prijs optimaal moeten zijn.

4. Als het binnen het kader van de Faculteit Algemene Wetenschappen tot een management-opleiding voor non-profit-organisaties mocht komen, dan zou — waar het bedrijfsleven reeds vele jaren ervaring heeft — een „know-how-flow” naar dit instituut kunnen worden gecreëerd, waardoor de rijksuniversiteit kan profiteren van het regionale bedrijfsleven.

5. Mocht de toekomstige relatie HBO/Universitair Onderwijs onderwerp van studie uitmaken van de Faculteit Algemene Wetenschappen, dan zou het m.i. voor de hand liggen, dat er een uitwisseling van know-how plaatsvindt. Het bedrijfsleven kent reeds sinds vele jaren het probleem van de plaatsing van HBO-ers of academici in vergelijkbare of dezelfde functies; m.a.w. de vraag, of op een bepaalde stoel kan worden volstaan met een HBO-er. Weliswaar ligt vaak een oplossing in de classificatie van de functie, waarbij het er niet toe doet, of deze bekleed wordt door een academicus of een HBO-er, maar toch is het wellicht nodig een toekomstvisie te vormen over de inhoud van vele functies om daarop in zekere mate een opleiding af te stemmen. Ik noem hier slechts bij wijze van voorbeeld een pro-

Cebeco-Handelsraad is een onderneming waarin tientallen aan- en verkoopcoöperaties voor de land- en tuinbouw zijn verenigd. Samen met zijn leden-coöperaties verzorgt Cebeco-Handelsraad onder meer de levering van grond- en hulpstoffen en apparatuur aan boeren en tuinders. Talrijke dochterondernemingen en deelnemingen ondersteunen deze activiteiten. De geconsolideerde jaaromzet bedraagt ruim 2 miljard gulden.

Voor de afdeling financiën en administratieve organisatie zoeken wij een

BEDRIJFSECONOOM

De aan te stellen medewerker zal rechtstreeks onder de directeur financiën en administratieve organisatie werkzaam zijn. Zijn taak zal onder meer bestaan uit:

- bedrijfseconomische analysering en advisering m.b.t. de afdelingen van Cebeco-Handelsraad en zijn dochterondernemingen en deelnemingen
- begeleiding van het budgetteringssysteem
- investeringsbeoordeling.

Bij gebleken geschiktheid zijn verdere ontplooiingsmogelijkheden aanwezig.

Aan gegadigden worden de volgende vereisten gesteld:

- leeftijd tussen 30 en 35 jaar
- academische opleiding of een opleiding op gelijkwaardig niveau
- 3 tot 5 jaar ervaring in een middelgroot bedrijf
- inventiviteit en tact.

Uw sollicitatie gelieve U te richten aan Cebeco-Handelsraad, afd. Personeelszaken, Blaak 31 te Rotterdam. Telefonische inlichtingen onder nr. 010-142211, toestel 401.

CEBECO-HANDELSRAAD

Nationale coöperatieve aan- en verkoopvereniging voor land- en tuinbouw g.a.

blematiek en ben ervan overtuigd, dat door een gezonde samenwerking tussen bedrijfsleven en hoger onderwijs, het mogelijk moet worden een betere kijk op de toekomst te krijgen.

6. Herhaalde malen heb ik, in mijn functie van voorzitter van de Kamer van Koophandel, erop gewezen dat een internationale samenwerking op universitair gebied — juist gezien de ligging van Limburg — voor de hand ligt. Binnen een straal van ca. 25 km liggen de universiteiten van Aken - Hasselt - Luik - Maastricht. Op initiatief van deze Kamer van Koophandel hebben intussen contacten plaatsgevonden tussen de betreffende rectoren. Ik dacht dat dit contact nu wel geïnstitutionaliseerd gaat worden. De rijksuniversiteit zal dan via deze uitwisseling wederom op de door mij geschetste en nog in de toekomst verder te ontwikkelen gebieden know-how aan het bedrijfsleven kunnen doorgeven. Een intussen door de Stichting Wetenschappelijk Onderwijs

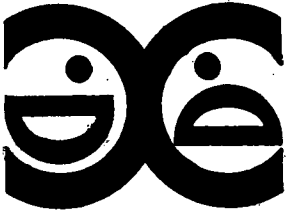
Limburg (SWOL) genomen initiatief heeft geleid tot de oprichting van het Interfacultair Hasselts/Maastrichts Inter-Limburg Postuniversitair Centrum. Moge dit voorbeeld door vele andere gevolgd worden.

Conclusies

Ziehier enkele ideeën, welke ertoe mogen dienen ons allen aan het denken te zetten over de vraag, hoe men — en dan doel ik vooral op het bedrijfsleven — een optimaal nut kan trekken uit de aanwezigheid van een universiteit. Ten slotte zou ik graag enkele conclusies trekken, waarvan ik meen, dat zij ertoe bijdragen de integratie van de belangen van hoger onderwijs en bedrijfsleven te bevorderen.

1. Naar mijn mening moet een permanente, zich steeds aan de wijzigende omstandigheden aangepaste, evaluatie

Kritiek op uitzendbureaus

DRS. H. J. VAN DE BRAAK

De gedachte dat inflatie een symptoom, een uiterlijke verschijningsvorm is van maatschappelijke conflicten lijkt steeds meer veld te winnen. Als zodanig wordt wel gerefereerd aan maatschappelijke anomie of normloosheid (zie L. Hoffman, *ESB*, 11 augustus 1976). Dat verschijnsel lijkt zich ook uit te strekken tot maatschappelijke kritiek, in die zin dat kritiek afglijdt tot loze beweringen, waarbij geconstateerde euvels al te gemakkelijk worden generaliseerd.

Zo doen sinds geruime tijd allerhande indianenverhalen de ronde als zouden uitzendbureaus slecht functioneren en verboden moeten worden. Men kan in eerste instantie daarop reageren, door die verhalen niet serieus te nemen en ze te verwijzen naar de kinderkamer. In tweede instantie lijkt het zinnig daar nader op in te gaan. Niet alleen, omdat een maatschappelijk erkende branche in het geding wordt gebracht, maar ook omdat de geuite kritiek misplaatst en ongefundeerd is. Zo is er de Beweging Katholieke Werkende Jongeren die naar aanleiding van enkele overtredingen

in de loontechnische sfeer (minimumloon) meent dat de positie van uitzendkrachten in vergelijking tot die van de vaste krachten onaanvaardbaar is, weshalve geëist wordt dat de activiteiten van uitzendbureaus moeten worden verboden en worden overgenomen door de Gewestelijke Arbeidsbureaus.

Wat zijn de feiten? De Loontechnische Dienst meldt in haar jaarverslag dat de voorwaarden en vergunningen krachtens de Wet op het ter beschikking stellen van arbeidskrachten in het algemeen redelijk zijn nageleefd. Uitzonderingen vormen de zogeheten zes-maanden-termijn en het niet tijdig doorgeven van wisseling in rechtsvorm of directionele leiding. Slechts in drie gevallen moest proces-verbaal worden opgemaakt. Welnu, als men zich realiseert dat vorig jaar in Nederland zo'n 585 bonafide instanties zich geheel dan wel gedeeltelijk occupeerden met de bemiddeling van zo'n 35.000 uitzendkrachten, dan moet de conclusie van genoemde Beweging als lachwekkend worden gekwalificeerd.

Voorts is er de Federatie Nederlandse

Vakbeweging die bedenkingen heeft geuit tegen het feit dat het uitzendwerk voor het grootste deel in handen is van particuliere ondernemingen. In de *FNV-werkgelegenheidsnota* (blz. 36) staat met zoveel woorden, dat de arbeidsbureaus onvoldoende opgewassen blijken tegen de grote fluctuaties in de werkloosheid.

„Daarom ook floreren ondanks de grote werkloosheid op dit moment de particuliere uitzendbureaus als nimmer tevoren. Deze uitzendbureaus komen tegemoet aan het verscherpte selectiebeleid van de werkgevers (gemakkelijk beëindigen van het arbeidscontract, geen echt dienstverband enz.) en bemiddelen voornamelijk die personen, die ook door GAB's — zelfs bij grote werkloosheid — bemiddeld zouden kunnen worden: de meest produktieven, de mensen tussen 20 en 40 jaar (die op zich de veel lossere band met een willekeurige werkgever prefereren en slechts een part-time functie zoeken). Deze situatie die het imago van de GAB's aantast, is onaanvaardbaar. Het particuliere uitzendwezen, dat met winst oogmerk de meest gevraagde werknemers bemiddelt en de 'kwetsbare' groepen de facto uitsluit, moet aan banden gelegd worden. De uitzendbemiddeling — op zich een tegemoetkoming aan de veranderende voorkeuren van het arbeidsaanbod (afwisselend werk, mogelijk-

van de invloed van de rijksuniversiteit op de regio plaatsvinden. Men kan dan standaardwaarden ontwikkelen op grond waarvan, zowel op het economische alsook op het niet direct economische vlak, de wijzigingen en de invloed op onze regio gemeten en beoordeeld kunnen worden. Men kan dan ook besluiten nemen, welke optimaal zijn gefundeerd. Het Economisch Technologisch Instituut lijkt mij voor deze voortdurende beeldcreatie het aangewezen orgaan.

2. Naar aanleiding van het door mij gestelde met betrekking tot het effect van investeringen op de werkgelegenheid, zou ik het volgende willen zeggen. Bij de beantwoording van de vraag, of er een rijksuniversiteit moest komen, was de werkgelegenheid als zodanig geen wezenlijk motief voor de besluitvorming. Ik meen dat terecht andere redenen belangrijker waren. Indien men echter eenmaal het besluit tot oprichting heeft genomen, is m.i. de werkgelegenheid een doorslaggevende reden om tot een bespoediging van de uitvoering te komen. Nu besef ik wel degelijk dat, in verband met vele hier geschetste onduidelijkheden, dit geen gemakkelijke zaak is, maar toch zou ik erop willen aandringen, met grote spoed de plannen bouwrijp te maken. Het cijfer: per f. 100 mln. investeringen 2.000 man een jaar aan het werk, spreekt bij de huidige toestand voor zich zelf.

3. Uit het bovenstaande blijkt dat de ervaring leert, dat

van de materiële bestedingen ca. 40% binnen de regio worden gedaan en van de jaargelden studenten 75%. Het gaat hier om een totaalbedrag van ca. f. 170 mln. Ik zou mij kunnen voorstellen dat de universitaire instanties in het belang van het regionale bedrijfsleven zoveel mogelijk in de regio besteden. Tevens meen ik dat het bedrijfsleven — en dan bedoel ik ook de middenstand — nog veel meer moet inspelen op de nieuwe mogelijkheden en agressief met optimale kwaliteit en prijs moet optreden, ten einde de universiteit ervan te overtuigen dat Limburg het beste kan leveren.

4. Daar er reeds nu raakvlakken tussen de Rijksuniversiteit Limburg en het bedrijfsleven zijn en er ongetwijfeld nog vele zullen volgen, lijkt het mij gewenst een samenwerkingsorgaan Regionaal Centrum Universiteit/Bedrijfsleven in te stellen, hetwelk zich tot taak dient te stellen alle mogelijkheden van samenwerking, c.q. taakverdeling enz. te onderzoeken en permanent te overleggen, ten einde over en weer op de hoogte te blijven van hetgeen leeft en zich afspeelt. Het instituut der Samenwerkende Kamers van Koophandel in Limburg heeft, als meest volledige representant van het bedrijfsleven, daartoe intussen het initiatief genomen.

P. G. Meyer Viol

heden voor meer vrije tijd) — behoort primair een overheidstaak te zijn. De GAB's zullen die taak op de kortst mogelijke termijn ter hand moeten nemen”.

Afgezien van het feit dat de geciteerde redenering elementaire logica mist — omdát arbeidsbureaus niet optimaal functioneren, dáárom moeten uitzendbureaus verdwijnen — wordt geen enkele serieuze poging gedaan om aannemelijke argumenten of overtuigend feitenmateriaal aan te dragen. Wat het gewraakte selectiebeleid betreft, algemeen mag toch als bekend worden verondersteld, dat de arbeidsmarkt als het ware als een zeef werkt. In de recente *Structuurnota* bijvoorbeeld, kan men lezen dat na fusies, reorganisaties en arbeidsbesparende vervangingsinvesteringen uiteindelijk diegenen overblijven die in de meest slechte concurrentiepositie verkeren. Die zeefwerking van de arbeidsmarkt treedt, naarmate de economische situatie verslechtert, in versneld tempo op. Omgekeerd zullen de zwakkere categorieën weer kansen krijgen, als de algemene situatie op de arbeidsmarkt mede door het sociaal-economisch beleid ten goede keert (blz. 191). Vanzelfsprekend en terecht zal de FNV zich keren tegen dat selectiebeleid, dat remmend werkt op het terugdringen van sociale ongelijkheid. Waarom in dat kader het uitzendbureau als zondebok moet fungeren, blijft vooralsnog in het duister. Het is dan ook bepaald zorgelijk dat een zich zelf respecterende organisatie als de FNV het gewraakte proza voor overtuigende argumentatie verslijt.

Arbeidsmarktbeleid

Ook in de gelederen van de Partij van de Arbeid dreigt het kritisch vermogen ter zake het uitzendwezen te worden uitgeschakeld. Ten behoeve van het concept-verkiezingsprogramma circuleert een fractienota, getiteld *Naar een beter arbeidsmarktbeleid*. In het hoofdstuk over arbeidsbemiddeling treft men op blz. 21 de volgende zinsnede aan:

„Ten slotte kan in dit verband nog gewezen worden op de grote bloei, die particuliere uitzendbureaus doormaken tengevolge van een gat in de 'bemiddelingsmarkt' van het arbeidsbureau. Wij willen hier daarom pleiten voor systematisch, wetenschappelijk onderzoek naar nieuwe bemiddelingsmethodieken ten aanzien van specifieke groepen. Uitbreiding van experimenten zal dan op een verantwoorde wijze mogelijk zijn”.

Tot zover zullen velen zich kunnen vinden in het (vrijblijvend) pleidooi voor meer onderzoek, waarbij overigens opvalt dat notaschrijvers-in-het-algemeen de stellige indruk wekken zulk onderzoek liefst aan anderen te willen overlaten. Op blz. 22 volgt de conclusie:

„Vooral belangrijk zal een tot zich trekken van uitzendactiviteiten door de uitzendbureaus zijn, wanneer men ertoe zou besluiten een verdeling van arbeid te bevorieren door een begin te maken met een uitvoering op bredere schaal van deeltijdarbeid. Het zal niet zo mogen zijn, dat een zo belangrijke zaak in handen van particuliere uitzendbureaus gelaten wordt. Wij vragen de minister daarom nog in de loop van dit jaar met voorstellen te komen om een einde te maken aan de activiteiten van uitzendbureaus, welke op commerciële basis werken en gelijktijdig daarmee de activiteiten van de arbeidsbureaus op dit punt te versterken en uit te breiden”.

Klaarblijkelijk verdwijnen de bevinningen van het voorgestane onderzoek dus bij voorbaat in de prullenbak. Met rationele argumentatie heeft dit alles natuurlijk weinig te maken. Ook hier ideologisch-in-het-gehoor-klinkende slogans, die ver afstaan van wat uit onderzoek als bekend mag of liever moet worden verondersteld. Bekend is bijvoorbeeld dat de uitzendbureaus zich slechts in geringe mate occuperen met de genoemde deeltijdarbeid, vooral omdat de weerstanden daartegen in het bedrijfsleven nog huizenhoog zijn, tenzij het tekort aan personeel al te urgent is geworden. Evenzeer bekend is, dat de betekenis van het uitzendbureau vooral

**Deze rubriek wordt verzorgd door
de Afdeling Sociaal-Economisch Beleid
van de Erasmus Universiteit
Rotterdam**

gezocht moet worden in de noodzakelijke bevordering van arbeidsmobiliteit, iets dat heel wel te plaatsen is in het kader van een beter arbeidsmarktbeleid.

Of de arbeidsbureaus zo blij zullen zijn met de voorgestelde taakverruiming valt te betwijfelen. Hun ervaring en deskundigheid met de bemiddeling van tijdelijke arbeidskrachten is minimaal. Bovendien, de indertijd ingestelde Wet op het ter beschikking stellen van arbeidskrachten voorzag hen van een uitstekend alibi.

Maatschappelijke normen

Een eerste conclusie die uit het voorgaande getrokken kan worden is, dat de geventileerde nota-kritiek ongefundeerd en onzorgvuldig is. Men kan natuurlijk twisten over de normen, aan te leggen bij kritiek. Een minimumeis is toch in ieder geval: gevoel voor ontstane verhoudingen én kennisnemen van toegankelijke informatie 1). Zo niet, dan ont-aardt kritiek in een gevaarlijk *gezelschapsspel* dat meer kosten in de vorm van papierverspilling en stemmingmakerij oplevert dan baten. Overigens, onwetendheid is in een complexe samenleving uiteraard eerder regel dan uitzondering 2). Men kan niet alles weten.

Dat betekent echter niet dat notaschrijvers verondersteld worden hun lezers onwetend te houden, integendeel!

Een tweede conclusie, die de lezer zou kunnen trekken, is dat de bemiddeling van uitzendkrachten zodanige afmetingen heeft aangenomen, dat daar zo snel mogelijk een overheidsstokje voor gestoken dient te worden, wil niet iedere werkwillige op den duur aangewezen zijn op uitzendbureaus. Welnu, het ziet er allerminst naar uit dat er ruimte is voor zo'n situatie. Uitzendwerk is, gemeten in manjaren, een vrij onbelangrijke aangelegenheid. Zo bedroeg in 1974 het aantal uitzendkrachten, herleid tot manjaren, ca. 1% van de afhankelijke beroepsbevolking. Telt men daar alle tijdelijke arbeid bij op die niet via uitzendbureaus plaatsvindt, dan komt men op zo'n 1,5%. Vrij belangrijk daarentegen lijkt het part-time werk te worden: in 1971 betrof dat 6% van de afhankelijke beroepsbevolking 3). Kijken we naar de Verenigde Staten — in een aantal opzichten voorbode voor ontwikkelingen hier te lande — dan lijkt met name die groei van part-time werk sterk toe te zullen nemen. In 1970 bleken in de VS 11 miljoen mensen minder dan 35 uur per week te werken. Op een actieve beroepsbevolking van 65,5 miljoen is dat zo'n 20% 4).

Van belang bij dit alles is natuurlijk de vraag welke *maatschappelijke betekenis* moet worden toegekend aan de waarneembare toename van tijdelijk werk, d.w.z. werk dat afwijkt van het gangbare full-time, full-year-patroon. Zo ook de vraag welke betekenis daarbij moet worden gehecht aan bemiddelende instanties als arbeidsbureau en uitzendbureau.

Wat de eerste vraag betreft, in de recente *Economische structuurnota* inzake de selectieve groei worden in het kader van de (her-)verdeling van werkgelegenheid maatregelen ter beperking van het arbeidsaanbod noodzakelijk geacht. Mede afhankelijk van andere maatschappelijke doelstellingen moeten dan die maatregelen worden gezocht in arbeidstijdverkorting, leerplichtverlenging en vervroegde uittreding. Een van de mogelijkheden tot een betere ver-

1) Meest recent: G. M. J. Veldkamp e.a. *Travail temporaire dans la société moderne*, IITT Brussel, 1976; F. C. A. van Haasteren en M. van Overeem, *Arbeid à la carte; een SMO-studie over uitzendwerk*, SMO, Scheveningen, 1976.

2) C. L. Kruithof, *Onwetendheid en sociaal gedrag; een wijsgerig-sociologische studie over beperkte informatie*, Van Loghum Slaterus, Deventer, 1975, met name hfdst. 5: De betekenis van onwetendheid als middel voor sociale controle.

3) C. de Galan, *Economische aspecten van tijdelijk werk*, *Vijf preadviezen over tijdelijk werk*, Algemene Bond Uitzendbureaus, Amsterdam, 1976, blz. 7.

4) Martin Gannon, *The management of peripheral employees*, *Personnel Journal*, Vol. 54, nr. 9, september 1975, blz. 482 e.v.

deling van de werkgelegenheid ligt dan in de uitbreiding van de mogelijkheden tot part-time- ofwel deeltijdarbeid. Verwacht wordt dat dit niet alleen van belang zal zijn voor werkwillige gehuwde vrouwen, maar ook voor mannen die — afhankelijk van het gezinsinkomen, de gezinsomvang en het part-time werken van de partner — steeds meer in deeltijd willen gaan werken (blz. 200).

In feite zijn binnen het overheidsbeleid al diverse acties op gang gekomen, om vaste werkgelegenheid te herverdelen of, zo men wil, af te breken. Exemplarisch daarvoor zijn de maatregelen van staatssecretaris Klein betreffende de personeelsformatie van het wetenschappelijk onderwijs: tijdelijke benoemingen, z.g. doorstroomplaatsen e.d. Eenzelfde ontwikkeling ziet men in het bedrijfsleven, waar o.m. onder druk van de cao-bepalingen inzake afvloeiingsregelingen (z.g. sociale paragraaf) de neiging optreedt een vaste kern van personeel aan te houden met daar om heen een vlottend gedeelte, hetzij in de vorm van tijdelijke krachten, hetzij in de vorm van werkuitbesteding enz. 5).

Kortom, de toenemende betekenis van tijdelijk werk moet worden gezien tegen de achtergrond van de arbeidsmarktsituatie, waarbij de mate van vrijwilligheid voor de betrokkenen sterk uiteen zal lopen.

Wat het tweede punt betreft, de kwestie of uitzendactiviteiten door particuliere dan wel openbare instanties moeten worden verzorgd, heeft een normatief karakter doordat deze in wezen raakt aan het probleem welke de *optimale sociaal-economische orde* is. Het is goed ook daar de *Structuurnota* op na te slaan.

„De geörienteerde markteconomie biedt ter zake van de realisering van de maatschappelijke doelstellingen belangrijke voordelen. Dat is geen reden om de ogen te sluiten voor de feiten van de ondernemingsgewijze productie. Dat laatste houdt echter niet in dat zij tekortkomingen van de ondernemingsgewijze productie een overgang naar overheids-exploitatie de beste remedie is. In vele gevallen kan beter gebruik worden gemaakt van het instrumentarium waarover de overheid kan beschikken om tekortkomingen te corrigeren, zonder zelf als ondernemer op te treden” (blz. 11).

Zonder ons op deze plaats te vertellen aan die orde-problematiek, kan gezegd worden dat de kwestie openbare versus particuliere bemiddeling van tijdelijk werk gerelateerd kan worden aan een tweetal *complementaire maatschappelijke normen* 6). De eerste behelst dat de overheid werknemers moet beschermen tegen eventuele misbruiken bij particuliere arbeidsbemiddeling. De tweede norm behelst dat de overheid gehouden is aan een ieder recht én kans te geven op passend werk. Welnu, ons land kent een effectieve misbruikwetgeving ter zake van het ter beschikking stellen van arbeidskrachten zodat aan de eerstgenoemde norm is voldaan. Ten aanzien van de tweede norm moet gesteld worden, dat de arbeidsbemiddeling van overheidswege niet dusdanig is dat aan die norm wordt voldaan: arbeidsbureaus beschikken *feitelijk* niet over een bemiddelingsmonopolie. Immers, het grootste deel van de personeelsmutaties voltrekt zich buiten haar om. Vanuit die situatie komt het mij zinloos voor om het paard achter de wagen te spannen door uitzendbureaus, die in een reële behoefte voorzien, af te schaffen in de bijna-wetenschap dat arbeidsbureaus het

ontstane „gat” niet vermogen op te vullen. Zonder het arbeidsbureau op haar beurt op te voeren als zondebok, is het goed zich die perifere positie inzake arbeidsbemiddeling te realiseren. Een welhaast schrijnende recente onderzoekbevinding van Hamaker 7) behelst, dat slechts in 15% van de gevallen — naar de meningen van personeelsfunctionarissen van zo'n 400 bedrijven — de werving van personeel via het arbeidsbureau succes opleverde. Een veel gehoorde mening was: „Jawel, we bellen altijd met het GAB, maar meer om de goede verstandhouding op peil te houden in verband met mogelijke ontslagzaken, dan om daar vandaan nu zoveel goed personeel te halen”.

Ten slotte: alle nuances van de aangevoerde problematiek kunnen in dit bestek niet aan de orde komen. Daarvoor zij verwezen naar de literatuur waarin vele pro's en contra's tegen elkaar zijn afgewogen. Waar het om gaat is, dat bij zo'n belangrijke zaak als deze de kritiek niet zo maar uit de losse hand kan en mag worden geuit.

H. J. van de Braak

5) H. Soer, *Uitzendarbeid en arbeidsmarktstructuur*, doctoraal-scriptie sociaal-economisch beleid, Rotterdam, 1976, blz. 48 e.v.

6) Nicolas Valticos, *Temporary work agencies and international labour standards*, *International Labour Review*, Vol. 107, number 1, januari 1973, blz. 43-57.

7) H. G. Hamaker, *Arbeidsmarkt en personeelvoorziening*, Samsom, Alphen aan den Rijn, 1976, blz. 163.

P. Frantzen (ed.): Current problems of financial intermediaries. Rotterdam University Press, Rotterdam, 1975, 170 blz., f. 39.

Jaarboek 1974 van de Faculteit der Economische, Sociale en Politieke Wetenschappen van de Vrije Universiteit te Brussel, bevattende de inleidingen en discussies van een in maart 1974 gehouden seminar over monetaire zaken, in het bijzonder betrekking hebbende op België. De inleiders waren: W. Eizenga, P. Frantzen, R. W. Goldsmith, W. Missorten, W. van den Panhuizen, J. van Springel, R. F. Vanes en J. Vuchelen.

Jan Kooyman en Antoine Schwarz: Statistical information and the international linkage of macro-economic models. Central Planning Bureau, Occasional Paper, no. 9., Den Haag, 1975, 17 blz.

Paper over de internationale verbandingen van macro-economische modellen.

G. J. Tichy: Konjunkturschwankungen, Theorie, Messung, Prognose. Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, 1976, 223 blz., DM 18,80.

Het boek probeert de leemte op te vullen die bestaat tussen de meestal mathematische conjunctuurtheorieën van leerboeken en de praktische conjunctuuranalyse. Het verschijnsel van de groeibeweging waarvoor theoretische verklaringen moeten worden gezocht, wordt aan de orde gesteld naast de in de praktijk ontwikkelde meetmethoden en de theorie die daar achter steekt.

B. van Rootselaar (ed.): Annals of systems research. Vol. 4, 1974, Stenfert Kroese BV, Leiden, 157 blz., f. 42,50.

In de *Annals of systems research* worden oorspronkelijke bijdragen op het gebied van algemeen systeemonderzoek gepubliceerd. Vol. 4 levert acht bijdragen van uiteenlopende aard, die handelen over groepsbeslissingen, veronderstellingen achter interviews, machtstheorie, het gedrag van complexe dynamische systemen, de relevantie van systeemtheorie voor de wetenschap van het leidinggeven, de wapenwedloop, carrièresystemen en de taal van variabelen.

Prof. Dr. A. F. G. Hanken en Drs. H. A. Reuver: Inleiding tot de systeemleer. Stenfert Kroese BV, Leiden, 2e druk, 1976, 148 blz., f. 29.

De auteurs proberen aan al degenen die in de praktijk met systemen en modellen te maken hebben de grondbeginselen en hoofdlijnen van deze

nieuwe wetenschap in bevattelijke termen uiteen te zetten. Na een algemeen overzicht wordt ingegaan op mathematische systemen, normatieve systemen, het metasysteem en de modelcyclus. Ten slotte wordt ingegaan op nieuwe perspectieven die de systeemleer kan bieden.

S. N. Frommel: Taxations of branches and subsidiaries in Western Europe, Canada and the USA. Kluwer BV, Deventer, 1975, 121 blz., f. 35.

Dit boek heeft als doel het leveren van informatie over de fiscale implicaties van handelsbetrekkingen met de in de titel genoemde landen. Het behandelt

daartoe de belangrijkste factoren waarmee rekening moet worden gehouden om de druk van de vennootschapsbelasting te minimaliseren. Er wordt inzicht gegeven in de belastingverdragen die er tussen de staten zijn gesloten m.b.t. dubbele heffing, strijdige wetten, uitstel van belasting enz. Speciale aandacht wordt gewijd aan de EG-landen met vele voorbeelden.

J. A. Vandenbulcke: De ontwikkeling van data-organisatiemethoden en van datazoekmethoden. Samsom BV, Alphen aan den Rijn/Brussel, 1975, 193 blz., f. 30.

De realisatie van informatiesystemen is onmogelijk zonder dat methoden worden ontwikkeld die op een doelmatige wijze de organisatie van opslag en het oproepen van data kunnen beheren. Dit boek toont aan de hand van talrijke voorbeelden aan hoe een aantal data-organisatiemethoden en datazoekmethoden in de praktijk het best kunnen functioneren. In het eerste deel wordt de kennis onderzocht die aanwezig moet zijn voor de systematische en doelmatige selectie van organisatiemethoden en zoekmethoden, afgestemd op de werkelijke behoeften. In de delen 2 en 3 worden deze methoden behandeld en kritisch geëvalueerd.

De rijksoverheid vraagt

in het kader van interdepartementale
werving voor een aantal beleidsfuncties

economen, bedrijfskundigen en juristen

(mnl./vrl.) tot 30 jaar.

Ook zij die binnenkort afstuderen
kunnen zich melden.

De te verrichten werkzaamheden betreffen,
afhankelijk van de functie,

voor economen, bedrijfskundigen en juristen:
arbeidsverhoudingen, arbeidsinspectie onderwijs,
volksgezondheid, milieuhygiëne, midden- en
kleinbedrijf, prijzen en mededinging, regionale
economische politiek, industievraagstukken,
personeels- en organisatieaangelegenheden,
energievraagstukken, bedrijfseconomische
voorzichting

voor juristen:
wetgeving, sociale voorzieningen, juridische en
bedrijfsorganisatorische zaken

voor economen en bedrijfskundigen:
afstemming verkeers- en vervoersbeleid rijk en
gemeenten, stimulering doorstromingsmaatregelen
openbaar vervoer, toetsing verkeerscirculatieplannen;
beleidsanalyse en meerjarenramingen m.b.t.
de volkshuisvesting.

Men treedt in dienst bij een departement en wordt
geplaatst op een beleidsafdeling. Aan sommige
functies is een inwerkperiode verbonden waarin
men enige tijd bij andere onderdelen van de
rijksdienst, binnen of buiten het departement
werkzaam is.
Allen nemen deel aan een interdepartementaal
introductieprogramma.

Standplaats: 's-Gravenhage en v.w.b. Volksgezond-
heid en Milieuhygiëne: Leidschendam.

Aanstelling zal geschieden in de rang van referendaris
2e klas (min. salaris f 2520,- per maand, exclusief
7,8% vakantie-uitkering en een toeslag van max.
f 30,- per maand).

Belangstellenden kunnen zich, bij voorkeur zo
spoedig mogelijk, met opgave van naam, adres,
leeftijd, studierichting en (vermoedelijke) datum van
afstuderen tot uiterlijk 1 oktober a.s. schriftelijk
melden bij de Rijks Psychologische Dienst,
Prins Mauritslaan 1 te 's-Gravenhage onder
vermelding van vacaturenummer 6-5632/0936
(in linkerbovenhoek van brief en enveloppe). Zij
ontvangen daarna uitvoerige inlichtingen o.a. over
de plaatsingsmogelijkheden.

Op 12 oktober a.s. wordt door de betrokken
departementen mondeling nadere informatie
verstreckt.

16 de rijksoverheid vraagt

econoom (mnl./vrl.)

voor het Ministerie van Financiën
t.b.v. de Directie Algemene Financiële en
Economische Politiek

Taak: adviseren m.b.t. de macro-economische aspecten van beleidsvraagstukken, die tot het terrein van het ministerie behoren. Deze vraagstukken liggen op algemeen-economisch, financieel en monetair terrein; onderhouden van contacten met andere dienstonderdelen en instellingen, zowel binnen als buiten het Ministerie van Financiën als met internationale organen.

Vereist: doctoraal examen economie, algemeen-economische richting; organisatorische en leidinggevende ervaring.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring
max. f 6253,- per maand.

Bovengenoemd salaris is exclusief een toeslag van max. f 30,- per maand en 7,8% vakantie-uitkering.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturenummer 6-5613/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe), zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

Praktische toepassing Industriële marketing

Dit is het centrale thema in onze 8-daagse leergang

Industriële marketing

Ervaren marketing- en organisatie-adviseurs behandelen marketing knelpunten in handel en industrie.

Bestemd voor commerciële, technische en financieel-economische beleidsfunctionarissen.

**De najaarsleergang wordt gehouden op
4, 5, 6, 7, 18, 19, 20 en 21 oktober
in Hotel Huis ter Duin, Noordwijk aan Zee.**

Uitgebreide cursusbrochure
op aanvraag bij:

BOSBOOM + HEGENER

de Lairessestraat 111-115 — Amsterdam
Telefoon 020-736666

**Nederlandse Bond van Makelaars
in onroerende goederen NBM**

*De NBM is een 1.400 leden tellende vereniging van makelaars in onroerende goederen, die zich tot doel stelt de belangen van de makelaardij in onroerende goederen in al zijn facetten te behartigen.
Het bureau van de NBM heeft tot taak de voorbereiding en uitvoering van het beleid van de bond te ondersteunen. Het bureau telt op het ogenblik circa 20 medewerkers en is gevestigd te Bilthoven. Ter uitbreiding van het functionerende team wordt contact gezocht met een*

ECONOOM

De functie

Deze omvat het leveren van een bijdrage aan de beleidsvoorbereiding en -uitvoering van de bond. Hiervoor moet studie en onderzoek worden verricht inzake de positie van de makelaardij in het maatschappelijk leven en dienen contacten te worden onderhouden met andere dienstverlenende beroepen, instellingen, overheid, etc.

De functie biedt ruime ontplooiingsmogelijkheden en een grote mate van zelfstandigheid.

De persoon

Van de aan te trekken functionaris wordt verwacht dat hij in staat is de geschetste functie inhoud te geven en verder te ontwikkelen. Hij moet kunnen omgaan met economisch en statistisch cijfermateriaal en zich aange trokken voelen tot sociale vraagstukken.

De voorkeur gaat uit naar iemand in de leeftijd van 30-35 jaar.

Volder & co
organisatie-adviseurs

lid raad van organisatie-adviesbureaus

*Geïnteresseerden worden verzocht hun sollicitaties te richten aan drs. J. A. M. Henneke, Volder & Co., Organisatie-Adviseurs, Sir Winston Churchilllaan 275, Rijswijk.
De sollicitaties worden vertrouwelijk behandeld, geen inlichtingen worden ingewonnen dan na gevraagde toestemming.*